

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ADLİ TIP ENSTİTÜSÜ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa OKUDAN

KİŞİNİN EMPATİK EĞİLİMİYLE AHLAKİ OLGUNLUK DÜZEYİNİN HAYVAN
HAKLARINA YÖNELİK BAKIŞ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

SOSYAL BİLİMLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

PSİKOLOG ŞEBNEM UYGUN
İSTANBUL, 2018

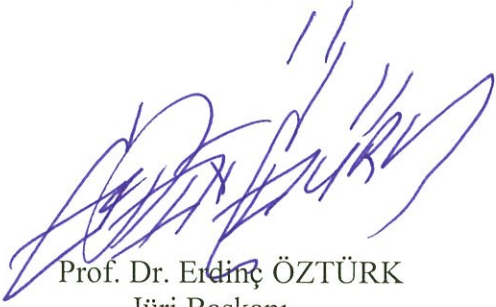
**İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ-CERRAHPAŞA
ADLI TIP ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
SOSYAL BİLİMLER ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA**

Lisansüstü Öğretim Yönetmeliğinin 36. maddesi uyarınca Enstitünüz Sosyal Bilimler Anabilim Dalı'nın yüksek lisans öğrencisi Şebnem UYGUN'un

"Kişinin Empatik Eğilimiyle Ahlaki Olgunluk Düzeyinin Hayvan Haklarına Yönelik Bakış Açısından Değerlendirilmesi"

Adlı tezi jürimizce tetkik edilmiş ve kendisine tez savunması yaptırılmıştır.

Yukarıda adı geçen tezin ve tez savunmasının kabul edilmesine oy birliğiyle karar verilmiştir.

Prof. Dr. Erdi ÖZTÜRK
Jüri Başkanı

Prof. Dr. Ümit Naci GÜNDOĞMUŞ
Üye

Doç. Dr. Neylan ZİYALAR
Üye

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa OKUDAN
Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Engin EKER
Üye

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ADLİ TIP ENSTİTÜSÜ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa OKUDAN

KİŞİNİN EMPATİK EĞİLİMİYLE AHLAKİ OLGUNLUK DÜZEYİNİN HAYVAN
HAKLARINA YÖNELİK BAKIŞ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

SOSYAL BİLİMLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

PSİKOLOG ŞEBNEM UYGUN
İSTANBUL, 2018

KİŞİNİN EMPATİK EĞİLİMİYLE AHLAKİ OLGUNLUK DÜZEYİNİN HAYVAN HAKLARINA YÖNELİK BAKIŞ AÇISIYLA İNCELENMESİ

ÖZET

Bu çalışmada bireylerin empatik eğilimleri ve ahlaki olgunlukları ile hayvan haklarına bakış arasındaki bağlantı ortaya çıkarılmaya çalışılmasının yanı sıra demografik özelliklere bağlı olarak bireylerin empatik eğilim, ahlaki olgunluk ve hayvan haklarına ilişkin tutumlarında anlamlı bir farklılık olup oluşmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, 2018 yılında İstanbul ilinde 115 kadın ve 115 erkek katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan Demografik Bilgi Formu, Empatik Eğilim Ölçeği (Dökmen, 1988), Ahlaki Olgunluk Ölçeği (Kaya ve Aydın, 2011) ve Hayvan Haklarına İlişkin Tutumlar Ölçeği (Akoğlu, 2014) kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS'in 23.0 sürümü ile analiz edilmiştir. Hipotezlerin sınanması amacıyla korelasyon analizleri, çoklu regresyon ve bağımsız örneklem t-testleri yapılmıştır. Araştırma sonucunda empatik eğilim, ahlaki olgunluk ve hayvan haklarına ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Kişilerin ahlaki olgunluk düzeylerinin hayvan haklarına ilişkin tutumlarının anlamlı bir yordayıcısı olduğu fakat empatik eğilim düzeylerinin hayvan haklarına ilişkin tutum düzeylerini anlamlı bir şekilde yordamadığı ve önemli bir etkiye sahip olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Empatik Eğilim, Hayvan Hakları, Ahlaki Olgunluk, Evcil Hayvan, Şiddet.

THE EVALUATION OF INDIVIDUAL'S EMPATHIC TENDENCY AND MORAL MATURITY LEVELS FROM THE POINT OF ANIMAL RIGHTS

ABSTRACT

In this study, it is aimed to investigate if there is a meaningful difference at the individuals towards empathic tendency, moral maturity and animal rights depending on their demographic characteristics, in addition to trying to reveal the link between empathic tendencies and moral maturity of the individuals and the view of animal rights. The research sample consist of 115 women and 115 men living in İstanbul, Turkey. In this study the material set included Demographic Information Form, Empathic Tendency Scale (Dökmen, 1988), Moral Maturity Scale (Kaya and Aydın, 2011) and Attitudes to Animal Rights Scale (Akoğlu,2014). Data was analyzed by using SPSS 23.0 version with correlation analyses, multiple regression tests and independent samples t-tests. As a result of the research, it was determined that there is significant relationship between empathic tendency, moral maturity and attitudes to animal rights. It has been determined that moral maturity levels of persons are significant predictor of their attitudes to animal rights but empathic tendency levels do not significant predict attitudes to animal rights and have no significant affect.

Keywords: Empathic Tendency, Animal Rights, Moral Maturity, Domestic Animal, Violence.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın her aşamasında bana akademik bilgi ve becerisi ile yol gösteren, yoğun iş temposuna rağmen bana her türlü desteği sağlayan değerli hocam Doç.Dr. Neylan Ziyalar ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Okudan'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Tezimdeki hayvan haklarının hukuki kısmında bana yardımları dokunan Arş. Gör. Afranur ATEŞ'e ve tezde uygulanan istatistiksel analizlerde ve tez sürecindeki motivasyonumu sağlamada bana yardımcı olan arkadaşım Arş. Gör. Gizem HÜROĞLU'na teşekkür ederim.

Tez sürecimde desteklerini benden esirgemeyen, motive eden ve farklı katılımcılara ulaşmamda yardımlarından dolayı arkadaşlarım ve aynı zamanda meslektaşlarım Büşra DÖNMEZ, Cansu IŞIK, Gökçe AKINCI, Gizem ÖZDEMİR ve İlkin SEZEROL'a, yine çeşitli katılımcılara ulaşmamda bana yardımcı olan arkadaşım Ahmet ÖNER'e ve tez sürecimdeki desteği, fikir ve yardımları için arkadaşım Fatma AYVAZ'a teşekkür ediyorum.

Tez yazma sürecinde ve tüm hayatım boyunca yanımda olan, benden sevgi ve desteğini esirgemeyen annem Aysel UYGUN ve babam Mustafa Kemal UYGUN'a çok teşekkür ederim.

Haziran, 2018

Şebnem UYGUN

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
SUMMARY.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vii
SİMGELER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR.....	x
1. GİRİŞ VE AMAÇ.....	1
2. GENEL BİLGİLER.....	5
2.1. TOPLUMSAL TARİHTE İNSAN-HAYVAN İLİŞKİSİ.....	5
2.1.1. İnsanın Hayvana Bakışı.....	8
2.1.2. Dinlerin Hayvanlara Bakışı.....	9
2.1.3. İnsan-Hayvan-Şiddet İlişkisi.....	11
2.2. HAYVAN HAKLARI.....	14
2.2.1. Ülkemizde Hayvan Hakları.....	14
2.2.2. Batıda Hayvan Hakları.....	17
2.2.3. 5199 Sayılı Hayvanları Koruma Kanununun Değerlendirilmesi.....	19
2.3. EMPATİ.....	22

2.3.1. Empati Tanımı ve Tarihçesi.....	22
2.3.2. Empatinin Bileşenleri.....	25
2.3.3. Empatinin Ölçümü.....	26
2.3.4. Empatik Eğilim.....	27
2.4. AHLAK.....	28
2.4.1. Ahlak Kavramı ve Tarihçesi.....	28
2.4.2. Ahlaki Gelişim ve Ahlaki Olgunluk Kavramı.....	30
2.4.3. Ahlaki Gelişim İle İlgili Kuramsal Yaklaşımlar.....	32
2.4.3.1. Psikanalitik Kuram Açısından Ahlaki Gelişim.....	32
2.4.3.2. Davranışçı ve Sosyal Öğrenme Kuramı Açısından Ahlaki Gelişim.....	33
2.4.3.3. Bilişsel Gelişim Kuramı Açısından Ahlaki Gelişim.....	34
3. GEREÇ VE YÖNTEM.....	37
3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ.....	37
3.2. ÖRNEKLEM.....	37
3.3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	37
3.3.1. Demografik Bilgi Formu.....	37
3.3.2. Empatik Eğilim Ölçeği.....	38
3.3.3. Ahlaki Olgunluk Ölçeği.....	38
3.3.4. Hayvan Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği.....	39
3.4. VERİLERİN TOPLANMASI.....	41

3.5. VERİLERİN ANALİZİ.....	41
4. BULGULAR.....	43
4.1. DEMOGRAFİK BULGULAR.....	43
4.2. HİPOTEZLERİN SINANMASI.....	45
5. TARTIŞMA.....	56
6. SONUÇ.....	64
KAYNAKÇA.....	66
EKLER.....	79
ÖZGEÇMİŞ.....	87

TABLolar LİSTESİ

Tablo I. Katılımcıların Demografik Özellikleri.....	44
Tablo II. Empatik Eğilim, Hayvan Haklarına İlişkin Tutum ve Ahlaki Olgunluk Arasındaki İlişki.....	46
Tablo III. Empatik Eğilim Düzeyi ve Ahlaki Olgunluk Düzeyinin Hayvan Haklarına İlişkin Tutumu Yordamasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları.....	47
Tablo IV. Kadın ve Erkek Bireylerin Hayvan Haklarına İlişkin Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri.....	48
Tablo V. Kadın ve Erkek Bireylerin Empatik Eğilim Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri.....	48
Tablo VI. Kadın ve Erkek Bireylerin Ahlaki Olgunluk Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri.....	49
Tablo VII. Evcil Hayvan Sahibi Olan ve Olmayan Bireylerin Hayvan Haklarına İlişkin Tutum Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri.....	49
Tablo VIII. Evcil Hayvan Sahibi Olan ve Olmayan Bireylerin Empatik Eğilim Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri.....	50
Tablo IX. Evcil Hayvan Sahibi Olan ve Olmayan Bireylerin Ahlaki Olgunluk Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri.....	50
Tablo X. Hayatının Herhangi Bir Döneminde Evcil Hayvan Sahibi Olan ve Olmayan Bireylerin Empatik Eğilim Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri.....	51
Tablo XI. Hayatının Herhangi Bir Döneminde Evcil Hayvan Sahibi Olan ve Olmayan Bireylerin Ahlaki Olgunluk Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri.....	51

Tablo XII. Hayatının Herhangi Bir Döneminde Evcil Hayvan Sahibi Olan ve Olmayan Bireylerin Hayvan Haklarına İlişkin Tutum Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri.....	52
Tablo XIII. Çocuk Sahibi Olan ve Olmayan Grupların Hayvan Haklarına İlişkin Tutum Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri.....	52
Tablo XIV. Çocuk Sahibi Olan ve Olmayan Grupların Ahlaki Olgunluk Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri.....	53
Tablo XV. Çocuk Sahibi Olan ve Olmayan Grupların Empatik Eğilim Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri.....	53
Tablo XVI. Çocukluğunda veya Ergenliğinde Ailesinden Şiddet Gören ve Görmeyen Grupların Ahlaki Olgunluk Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri.....	54
Tablo XVII. Çocukluğunda veya Ergenliğinde Ailesinden Şiddet Gören ve Görmeyen Grupların Empatik Eğilim Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri.....	54
Tablo XVIII. Çocukluğunda veya Ergenliğinde Ailesinden Şiddet Gören ve Görmeyen Grupların Hayvan Haklarına İlişkin Tutum Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri.....	55

SİMGELER LİSTESİ

N: Katılımcı Sayısı

P: Anlamlılık Düzeyi

R²: Regresyon Modelinin Açıklama Gücü

R: Çoklu Korelasyon Katsayısı

B: Beta Değeri

Sh: Standart Hata

ß: Standardize Edilmiş Regresyon Katsayısı

t: Bağımsız T-Testi Puanı

F: Tek Yönlü ANOVA Testi Puanı

M: Ortalama

Ort: Ortalama

SS: Standart Sapma

Sd: Serbestlik Derecesi

%: Yüzdellik Değeri

KISALTMALAR

EEÖ: Empatik Eğilim Ölçeği

AOÖ: Ahlaki Olgunluk Ölçeği

HHİTÖ: Hayvan Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği

SPSS: Statistical Package for the Social Sciences

EE: Empatik Eğilim

HHİT: Hayvan Haklarına İlişkin Tutumlar

AO: Ahlaki Olgunluk

EHS +: Evcil Hayvan Sahibi Olan Gruplar

EHS -: Evcil Hayvan Sahibi Olmayan Gruplar

DONEMEHS: Hayatın Herhangi bir Döneminde Evcil Hayvan Sahibi Olma

ÇOCUK + : Çocuk Sahibi Olan Gruplar

ÇOCUK - : Çocuk Sahibi Olmayan Gruplar

ŞİDDET +: Çocukluk veya Ergenliğinde Ailesinden Şiddet Gören Gruplar

ŞİDDET -: Çocukluk veya Ergenliğinde Ailesinden Şiddet Görmeyen Gruplar

M.Ö. : Milattan Önce

TCK: Türk Ceza Kanunu

1. GİRİŞ VE AMAÇ

İnsanlar tarih boyunca birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen hukuk ve ahlak kuralları oluştururken diğer canlı türlerine nasıl davranmaları gerektiğini belirtilen evrensel kurallar oluşturmamışlardır (Yaşar ve Yerlikaya, 2004). Hayvan hakları denilince hayvanların ekosistemde sağlıklı bir şekilde yaşamını sürdürmesinin sağlanması akla gelmelidir (İlgar, 2007). Hayvan haklarına yönelik hareketlerin temeli 18. ve 19. yüzyıllarda yapılan çalışmalara dayanmaktadır (Honore ve Klopfer'den aktaran Yaşar ve Yerlikaya, 2004). Hayvanların bilimsel araştırmalarda kullanılmasına yönelik ilk protesto hareketleri 1863 yılında İngiltere'de oluşmuş ve Londra'da hayvan haklarına ihlallerin önlenmesi amacıyla The Victoria Street Society kurulmuştur (Yaşar ve Yerlikaya'dan aktaran Akoğlu, 2014). Avrupa'da yasal düzenlemeler 19. yüzyılda başlamışken ülkemizde hayvan haklarına yönelik ilk yasal düzenlemeler 2004 yılında Türk Ceza Kanununda yapılmıştır (Yaşar ve Yerlikaya, 2004).

Rudolph Lotz ve Wilhelm Wund tarafından ilk defa 1980'lerde kullanılmış olan "einfühlung" kelimesi "empati" anlamına gelmektedir (Pala, 2008). Başkasının acısını çalmak anlamında kullanılmış olan empati kavramı ilk olarak David Hume ve Adam Smith tarafından incelenmiştir (Dökmen, 1998). İnsanın kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak onun duygularını ve düşüncelerini doğru bir şekilde anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi süreci empati olarak tanımlanmaktadır (Dökmen'den aktaran Yüksel, 2004). Empati konusundaki araştırma ve çalışmalara bakıldığında 1900'lerden günümüze anlamında birçok değişiklik görüldüğü söylenebilir (Çay, 2016). Empati kavramına yönelik farklı yaklaşımların olmasından dolayı farklı tanımlar ortaya çıkmakta ve bu durum empati kavramının farklı yönlerini ortaya koymaktadır (Köseoğlu, 2013). Bireylerin, başkalarının yaşantılarını ve duygularını anlama ve hissetme potansiyeline ise empatik eğilim denilmektedir. (Siyez & Kaya, 2010).

İnsanlık tarihi kadar eski olan ahlak kavramı, ilk çağlardan bu yana üzerine düşünölen bir olgudur (Ünal, 2016). Ahlak tanımına baktığımızda kuralların varlığı, gerekliliğı ve bireylerin kurallara uyma ihtiyacında olma sorunları gündeme gelmektedir (Çiftçi, 2003). Ünlü ahlak kuramcısı Lawrence Kohlberg'in geliştirmiş olduğı ahlaki gelişim kuramı, ahlaki olgunluk konusunda yapılan çalışmalar arasında ön plana çıkmaktadır. Kohlberg'in geliştirdiğı ahlaki gelişim kuramına baktığımızda kişilerin ahlaki gelişimlerinin üç seviyeden oluştuğunu görürüz. Bu üç seviyenin her biri ise iki evre içermektedir. Birinci seviye, gelenek öncesi dönem olarak kabul edilmektedir. Bu seviyede ahlaki olay ve durumlar, ceza ve ödöl gibi fiziksel sonuçlarına göre değerlendirilmektedir. Birinci evrede ceza ve itaat yönelimi yer alırken ikinci evrede çıkarıcı bir eğilim vardır. Birey için doğru olan, ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayandır. İkinci ahlaki gelişim seviyesi, geleneksel düzey olarak adlandırılmaktadır ve bu düzeyde toplumun ahlak kuralları ve değerleri olduğı gibi kabul edilir ve benimsenir. Toplumsal düzene uymak ve bu düzeni desteklemek, sürdürmek önemlidir. Kişilerarası uyum ya da iyi çocuk eğilimi ve yasa ve düzen eğilimi olarak iki evreye ayrılmaktadır. Gelenek ötesi düzey ise üçüncü ve en üst ahlaki gelişim seviyesi olarak görülür. Bu seviyede toplumun ahlak kuralları ve değer yargıları kabul edilir ve gerektiğinde bunların değişebilmesi ya da düzeltilebilmesi mümkün olarak görülür. Bireyin kendi vicdanı davranışları kontrol etmeye başlamıştır. Mevcut otoriteden bağımsız olarak birey, toplumsal düzeni ve yasaları sorgulayabilmektedir. Bu evre ise, kontrat ve yasaya uygunluk eğilimi ve evrensel ahlak ilkeleri eğilimi olarak iki evreye ayrılmaktadır (Kohlberg ve Hersh, 1977). Kohlberg'e göre ahlak, iyi-kötü, doğru-yanlış gibi konularda yargılama, karar verme ve verilen karar doğrultusunda davranışta bulunmayı içeren bilişsel bir yapıdır (Ekşi,2006). Ahlaki olgunluk kavramı ise ahlaki duygu, düşünce, yargı, tutum ve davranış bakımından yetkin ve zirvede olma durumunu ve bu duruma en zengin, gerekli ve dolgun anlamını veren ahlaki niteliklerin toplamını ifade eder. Lickona'a göre, ahlaki olgunluk, ahlaki duygu,

düşünce, davranış ve tutum gibi çeşitli ahlaki özelliklerde kişinin tam donanımlı olmasını ve yetkin olmasını içeren ahlaki değerlerin toplamı olarak düşünülmektedir (Kaya ve Aydın, 2011).

İnsanlar kendi değerlerinin iyi, doğru ve ahlaki olduğunu varsayarlar. Bir değere olan bağlılığımızın ne kadar doğru olduğu ise tartışma konusudur. Hayvanlara yönelik tutumlar da bunun içine girer (Jesper & Nelkin, 1992). Bu çalışmanın amacı ahlaki olgunluk ve empatik eğilim ile hayvan haklarına bakış arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmaktır.

Bu bağlamda çalışmanın hipotezleri şu şekildedir;

Hipotez 1: Kişinin empatik eğilimiyle ahlaki olgunluk düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 2: Kişinin empatik eğilimi ile hayvan haklarına ilişkin tutumu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 3: Kişinin ahlaki olgunluk düzeyi ile hayvan haklarına ilişkin tutumu arasında pozitif yönde anlamlı bir korelasyon vardır.

Hipotez 4: Empatik eğilim düzeyi ve ahlaki olgunluk düzeyi, hayvan haklarına ilişkin tutumun bir yordayıcısıdır.

Hipotez 5: Kadın ve erkek bireylerin hayvan haklarına ilişkin tutumları arasında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 6: Kadın ve erkek bireylerin empatik eğilim düzeyleri açısından aralarında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 7: Kadın ve erkek bireylerin ahlaki olgunluk düzeyleri açısından aralarında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 8: Hayvan haklarına ilişkin tutum açısından evcil hayvan sahibi olan ve olmayan bireyler arasında fark vardır.

Hipotez 9: Empatik eğilim düzeyleri açısından evcil hayvan sahibi olan ve olmayan bireyler arasında fark vardır.

Hipotez 10: Ahlaki olgunluk düzeyleri açısından evcil hayvan sahibi olan ve olmayan bireyler arasında fark vardır.

Hipotez 11: Empatik eğilim düzeyleri açısından hayatının herhangi bir döneminde evcil hayvan edinen ve edinmeyen bireyler arasında fark vardır.

Hipotez 12: Ahlaki olgunluk düzeyleri açısından hayatının herhangi bir döneminde evcil hayvan edinen ve edinmeyen bireyler arasında fark vardır.

Hipotez 13: Hayvan haklarına ilişkin tutum açısından hayatının herhangi bir döneminde evcil hayvan edinen ve edinmeyen bireyler arasında fark vardır.

Hipotez 14: Çocuk sahibi olan ve olmayan gruplar arasında hayvan haklarına ilişkin tutum açısından anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 15: Çocuk sahibi olan ve olmayan gruplar arasında ahlaki olgunluk düzeyleri açısından anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 16: Çocuk sahibi olan ve olmayan gruplar arasında empatik eğilim düzeyleri açısından anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 17: Çocukluğunda veya ergenliğinde ailesinden şiddet gören ve görmeyen gruplar arasında ahlaki olgunluk düzeyleri açısından anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 18: Çocukluğunda veya ergenliğinde ailesinden şiddet gören ve görmeyen gruplar arasında empatik eğilim düzeyleri açısından anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 19: Çocukluğunda veya ergenliğinde ailesinden şiddet gören ve görmeyen gruplar arasında hayvan haklarına ilişkin tutum açısından anlamlı bir fark vardır.

2. GENEL BİLGİLER

2.1. TOPLUMSAL TARİHTE İNSAN-HAYVAN İLİŞKİSİ

İnsanların hayvanlar ile olan ilişkisine baktığımızda, tarih öncesi devirlerden yontma taş devrinde (M. Ö. 600.000-M.Ö.10.000) insanlar, hayvanları mağaralardan çıkararak kendileri yerleşmişlerdi. Yine bu devirde hayvanları alet haline getirdikleri taşlarla avlayarak öldürmüşler ve derilerini yüzmüşlerdi. Bu dönemde insanlar mağaraların duvarlarına hayvan resimleri yaptılar. Bu resimlere baktığımızda resimlerde av büyüsü, tehlikeli hayvanları zapt etme ve tehlikeli hayvanlardan korunma çizimlerinin göze çarptığını görürüz. Taş devrinde yapılan duvar resimlerinde sayısız mızrak ve ok resmi vardır. İnsanlar bu resimlerde tahminen hayvanlara ok atarak korkularını yenmeye çalışmaktadır. Orta taş devrinde (M.Ö. 10.000-8000) orman alanları genişleyince hayvanlar da buralarda görülmeye başladı. Bu sebeple insanların avlanması daha kolay oldu fakat bazen de kendileri av oldular. İnsanlar avlanmada karşılaştıkları güçlükleri köpeği evcilleştirerek bir nebze azaltmaya çalıştı. Köpekler sayesinde avlarını daha kolay bulabildiler. Cilalı taş devrinde (M.Ö. 8000-5000) yerleşim yerleri oluştu ve insanlar tarımla birlikte koyun, keçi gibi bazı hayvanları evcilleştirdi. Avcı-toplayıcı toplumlar çevreleriyle sıkı bir ilişki içindeyken, cilalı taş devrinde çiftçiler tarlalarına yer açmak için çevreyi tahrip etmeye başlamıştı. Maden devirlerinde ise köyler artık kentler haline gelmeye başladı. Mezopotamya'da yazının keşfiyle tarih öncesi devirler sona erdi. Yazının bulunmasından günümüze kadar olan dönem ise tarihi dönemler olarak adlandırılmaktadır (Özer, 2018).

Tarihi dönemlere baktığımızda, Türklerin hayvanlarla ilişkisini gösteren bir diğer unsur olarak 12 hayvanlı Türk takvimini gösterebiliriz. Bozkır hayat tarzını benimseyen Türkler, ekip biçme ve mevsime göre göre göç etme ihtiyaçlarından dolayı gök cisimlerinin hareketlerine bakarak takvimler yapmış ve kullanmıştır. Bir süre sonra 12 hayvanlı Türk

takvimini oluşturmuşlardır. Türkmenlere göre Türkler hayvancılık, avcılıkla uğraşma ve göçebe yaşam sebebiyle hayvanlı bir takvim kullanmışlardır fakat totemizm gibi inançların da bu adlandırmada etkili olabileceği düşünülmektedir (Biray, 2009). Hayvan ve bitkilerin Türklerin hayatında büyük yer kaplaması sebebi ile hayvanların ve bitkilerin insan kaderinde yeri olduğu düşünülmüştür ve bu durum toplumun sosyal yapısını, ihtiyaçlarını ve bu ihtiyaçlar sonucunda ortaya çıkan 12 hayvanlı Türk takvimini de etkilemiştir (Türkmen, 2012).

Hayvan sembollerinin de sıklıkla Türkler tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Bu sembollerin oluşmasında ise dinin büyük etkisinin olduğu düşünülmektedir. Kullanılan hayvan sembollerinden bazıları geçmiş inançlarını sembolize eder, bazıları ise Hristiyanlık ve Budizm gibi dinleri sembolize etmektedir. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki genelde at, kartal, kurt, koç ve koyun gibi hayvanlar birer sembol haline gelmiştir. Arslan, simurg, garuda ve ejderha gibi mitolojik yönü de olan hayvanlar ise çoğunlukla yabancı kökenli olmakla birlikte Türk inançlarında yaygın bir kullanımı vardır ve Türk kültürünün malı haline gelmiştir. Sembolik anlamlardaki asıl değişiklikler de İslamiyetten sonra olmuştur. İslamiyette tasfir yasağı olduğundan semboller, İslamiyete uygun olmayan anlamlarından temizlenmiştir. Yine Türk mimarisinde ve sanat eserlerinde hayvan motifleri kullanılmıştır (Çatalbaş, 2011).

Türklerin anayurtlarında kurulan ilk medeniyetlere baktığımızda Karasuk kültüründe mezarlar kurgan şeklindeydi. Hayvan figürleri vardı. Sığır beslemeyi ve yün dokumayı biliyorlardı. Androva kültüründe, hayvan figürleri çeşitli eşyalar üzerindeydi. Bu durumu Türklerin hayvancılıkla iç içe olması ile açıklayabiliriz. İlk Türk devletleri bozkırlarda yaşam sürdürmüştü. Bu yüzden atı evcilleştirmiş, atı kullanmıştır. Bozkır insanları hayvanlarını keserek gıdasını sağlamaz çünkü sahip oldukları hayvanları tüketmemeleri gereklidir. Gıda olarak hayvanlardan faydalanmak için avcılık yapmışlardır. İslamiyet öncesinde Türklerin yaptıkları eserlere baktığımızda, Hunlar ve Göktürklerin çadırda hayvan unsurlarını sıklıkla

kullandıklarını görürüz. Hayvanların birbirleriyle mücadelesini çeşitli kılıç, hançer ve süs eşyalarında göstermişlerdi. Hayvan figürlerini sıklıkla kullanmalarına bir diğer sebep ise tabiat figürlerine olan inançlarıydı. Hayvan biçimli heykelleri sıklıkla kullanmaktaydılar (Özer, 2018).

Yine tarihi dönemlerde çeşitli uygarlıklara baktığımızda örneğin Sümerlerde rahipler halktan aldıkları ürün ve hayvanlar için tapınak duvarlarına hayvanların resmini yaparak vergiyi hesaplamaya çalışmıştı. Mısır medeniyetlerinde dini inanışta hayvanlar etkili olmuş ve tanrılara genelde hayvan şekli vermişler ve onlara tapınaklar yapmışlardı (Özer,2018). Eski uygarlıklardan biri olan Mısır'da öldükten sonra kişiler tekrar birlikte olabileceklerini düşündüklerinden ölen kişiyle birlikte kedi gibi evcil hayvanlarını o kişi ile birlikte gömmüşlerdi ve hayvanların resimlerini mezar taşlarına çizmişlerdi (Yılmaz ve Ersoy, 2014).

İnsan ve hayvan ilişkisinde Antik Yunan dönemine baktığımızda, hastaların yaralarının köpeklerle yalıtılarak iyileştirilmeye çalışıldığı görülebilir. Bu durum ise tedavi ve hayvan etkileşimin varlığına güzel bir örnek oluşturmaktadır (Yılmaz ve Ersoy, 2014).

Bulliet'e (2005) göre, insan ve hayvan ilişkilerinde üç dönem büyük önem taşımaktadır. Bunlar: insanın hayvandan ayrılması, yani evcilleştirme öncesi dönem, evcilleştirme dönemi ve son olarak evcilleştirme sonrası dönem olarak üç kısma ayrılmaktadır. Evcilleştirmeyle birlikte insan ve hayvan arasındaki güç dengesi bozulmuştur. Aynı zamanda insanlar ve hayvanlar eskisine göre çok daha fazla iç içe yaşamıştır. Hem hayvanlardan üstün, hem de onlarla birlikte yaşamışlar ve bu durum hayvanlar üzerinde sıklıkla gözlem yapmalarına, öldürme, şiddet, cinsellik gibi durumları hayatlarının bir parçası haline getirmelerine sebep olmuş ve aynı zamanda bu durumu olağanlaştırmıştır (Zengin, 2017).

Atın evcilleştirilmesinin insan üzerindeki etkisi oldukça büyüktür. At, insanların hızlı ilerlemelerini sağlamış, ticarete gelişmelerini sağlamış, askeri yönden sağladığı katkılarla

devrim niteliği taşımıştır. Atın ne zaman evcilleştirildiği ise tartışma konusudur (Levine, 2012).

İnsan ve hayvanlar için dünya yaşanabilir hale geldiğinde insanlar önce hayvanları avlamış, sonra evcilleştirmiş ve çeşitli amaçlar için kullanmıştır. Tahmine göre sırasıyla köpek, koyun, keçi, ren geyiği, sığır, eşek, deve, at gibi hayvanların evcilleştirildiği düşünülmektedir (Çoban, 2015).

2.1.1. İnsanın Hayvana Bakışı

İnsanın hayvana ilişkin bakışının felsefi temellerine baktığımızda ahlak sisteminin insanlara özgü olduğunu ve insanların hayvanlara ilişkin düşüncelerinin de bu kapsamda olduğunu görürüz. Hayvan ve hayvana karşı davranış her ne kadar kültürden kültüre değişse de temelde iki yaklaşım vardır. Bunlar antroposentrizm ve fizyosentrizm yaklaşımlarıdır. Antroposentrizm, insan merkezli bir yaklaşımdır ve insan dışındaki varlıkların değerini insana faydası ile ölçer. Antroposentrizm de kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Bunlar, katı antroposentrizm ve yumuşak antroposentrizm olarak kabul edilmektedir. Örneğin Descartes'in öğretileri katı bir antroposentrizm taşımaktadır. Descartes'a göre çevre, madde ve ruh olarak ikiye ayrılır. Hayvanların ve insanların vücudu maddedir fakat insan ayrıca bir ruha sahip iken hayvanlar ruha sahip değildir. Yumuşak antroposentrizmi savunan Kant'a göre ise hayvanlar acı çekebilir fakat hakları ve değerleri yoktur (Savaş, Yurtman ve Tölü, 2009). Antroposentrizmde insan merkezdedir ve insan dışındaki diğer tüm varlıklar insana hizmet etmek için vardır (Goralnik ve Nelson, 2012).

Seifert'e (2007) göre antroposentrizm nasıl ki insanı temele alıyorsa, fizyosentrizm de doğayı temele alır. Fizyosentrizmin temeli Aristoteles'e kadar uzanmaktadır. Fizyosentrizmin

içinde de yaklaşım farkları vardır. Patosentrizmde canlılar ıstırap duyabilir olarak görülürken, biyosentrizmde tüm canlıların bir haysiyeti vardır (Savaş, Yurtman ve Tölu, 2009).

İnsanların araştırmalarda hayvanları kullanması Yunan uygarlıklarından itibaren başlamıştır. İnsanlar, Orta Çağ boyunca kendilerini dünyanın hakimi olarak görmüş ve hayvanlara istediklerini yapabileceklerini düşünmüşlerdir. Aristo'ya göre bütün hayvanlar insanlar için yaratılmıştır. Kant'a göre ise hayvanların bir iradesi yoktur ve bu yüzden insanlar için çalışmalıdır (Okur'dan aktaran Yaşar ve Yerlikaya, 2004).

Hayvanların deney hayvanı olarak kullanılmasına baktığımızda ise bu duruma ilk olarak bilimsel kayıtlarda M.Ö. 400 yıllarında yazılan Corpus Hippocraticum kitabında rastlamaktayız. Galen, ilk defa hayvanlar üzerinde deneysel diyebileceğimiz uygulamaları yapmıştır. Daha sonra birçok araştırmacı hayvanları deney için kullanmıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde ise Claude Bernard, fizyolojik deneylerde hayvan kullanmanın gerekli olduğunu belirtmiştir. Geçmiş dönemde hayvanlar mekanik, bilinçleri olmayan varlıklar olarak görülüyordu. Fakat, 1789 yılına gelindiğinde Jeremy Bentham "Ahlak Yaşamın İlkelerine Giriş" adlı eserinde hayvanların da acısı hissedebileceklerini belirtti ve hayvanların kesimine karşı çıkanlar örgütlenmeye başladı (Altuğ, 2009).

2.1.2. Dinlerin Hayvana Bakışı

Tüm hayvanların insanlar için var olduğu antroposentrik düşünce hristiyanlık, müslümanlık ve yahudilik dinlerinde de geçerlidir. Örneğin, İncilde kuşların, sürüngenlerin, balıkların ve tüm hayvanların insanlar için yaratıldığı yazmaktadır (Rae, 2014).

Tek tanrılı dinlerden olan yahudilik ve hristiyanlık aynı coğrafyada fakat farklı dönem ve koşullarda oluşmuştur. Bu dinler, Ortadoğu'dan başlayarak dünyaya yayılmışlardır.

Birbirlerinin devamı olma özelliğini gösterirler. Yahudi ve Hristiyan dininin kutsal kitaplarında farklı hayvan türleri zengin bir şekilde yer almaktadır (Armutak, 2008).

Yahudilik ve hristiyanlık dinlerine göre insanlar tanrıdan dünya üzerindeki bütün canlılara hükmetme yetkisi almıştır (Weish'ten aktaran Savaş, Yurtman ve Tölü, 2009).

Yahudilik ve hristiyanlık dinlerine ait kutsal kitaplar incelendiğinde hayvanların genelde insana yaratıcı tarafından verilen değer, kurban ve besin, ceza ya da ödül aracı, sosyal konum, maddi ve askeri güç, av, saf ve temiz olma, kötülük ve yalan, tanrının gücü ve insanın yardımcısı olarak sembolize edildiği görülmektedir. Yine iki büyük dinde de hayvanların insanlar tarafından olmasa bile tanrı tarafından sevildiği ve Nuh tufanındaki gibi korundukları ve hayvanların insanlara yiyecek, bekçilik, avcılık, taşımacılık ve savaşta yardımcı olmak üzere insanların yönetimine bırakıldığından bahsedilmektedir (Armutak, 2008).

İslam dini ise tek tanrılı dinlerin sonuncusu olarak kabul edilmektedir. 7. yüzyılda Arap Yarımadası'nda ortaya çıkmış ve oradan Ortadoğu ve Akdeniz yoluyla tüm dünyaya yayılmıştır. İnsanlara mutlu bir dünya sunan İslam dininin kutsal kitabında hayvan türleri zengin bir biçimde yer almaktadır. Nur Suresi 45. ayette hayvanların ve tüm canlıların sudan yaratıldığı, Furkan Suresi 54. ayette ise insanların sudan yaratıldığı anlatılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında başlangıçta bir eşitlikçiliğin olduğunu fakat daha sonra bu durumun insan merkezci bir yapıya dönüştüğünü söyleyebiliriz. Allah, tüm hayvanları insanların çıkarı için yaratmıştır. Kur'an'da hayvanların nedensiz öldürülmesini yasaklayan ifadeler bulunmaktadır. Eti, sütü ve gücünden faydalanılan hayvanlara merhamet edilmelidir ve acı çektirilmemelidir (Armutak, 2008).

Kur'an'daki hayvanlar hakkındaki anlatımlara baktığımızda hayvan türlerinin belirli bir amaç taşıdığını görürüz. Hayvanların yeryüzündeki yaratılış amacıyla ilgili atıflar vahiylerde yer almaktadır. Varlıkların insanlarla ilişkili yönleri de görülmektedir (Yar, 2014).

Evrensel bir ibadet olan kurban davranışına baktığımızda ise temellerinin İslam dininin doğuşundan çok daha öncesine uzandığını görürüz. Kurbanda insanlar yaratıcıya yakınlık hissetmek için can adamaktadır (Bekki, 1996).

Kur'an'da insanın bazı davranışları ve tutumları hayvanlara benzetilmektedir fakat bu benzetmelere baktığımızda benzetilenlerin davranışlardan ziyade insanların yükledikleri anlamlar olduğunu görürüz. İyi ve kötü kavramı hayvansal davranışlarla benzetilmiş ve bu benzetmeler vahiy içerisinde yer almıştır. Varlık özü ile iyidir fakat kötü niyetleri hayvanlarla ilişkilendiren insandır. Yine Kur'an'da hayvanlar konuşturulmaktadır fakat bu durum beşeri alandaki yapıtlarda da vardır ve vahiy metnine yansımıştır (Yar, 2014).

Özdemir'e (2006) göre Kur'an diğer dinlere göre hayvanlara daha olumlu yaklaşmaktadır. En'am suresi 38. ayette de yürüyen ve uçan tüm hayvanların ümmet olduğu belirtilmektedir (Savaş, Yurtman ve Tölu, 2009).

2.1.3. İnsan-Hayvan-Şiddet İlişkisi

16. ve 17. yüzyıllarda evcil hayvanların hayatımıza girmesiyle hayvanların ağrı ve acıyı hissedebileceği konusunda gelişmeler gündeme geldi. Evcil hayvan kavramının gelişmesi ile hayvanlara karşı eziyet konusunda düşünölmeye başlanmıştır. Hayvanlara yönelik şiddet konusunun önem kazanmasında, hayvanlara acı çektiren kişilerin insanlara da benzer davranışlarda bulunabileceği düşüncesinin oluşmasının etkili olduğu düşünölmektedir. Kellert ve Felthous'un (1985) çalışmasına baktığımızda da yetişkin suçlulardaki saldırganlık davranışının, ailedeki istismar ve çocukluk döneminde kişinin hayvanlara yönelik eziyet davranışı ile ilişkili olabileceği ortaya konmuştur (Kellert ve Felthous, 1985).

Hayvanların deneylerde kullanımı konusuna baktığımızda, hayvanların denek olarak kullanımının ilk defa M. Ö. 400 yıllarında olduğu düşünölmektedir. Daha sonra Galen'in

çalışmalarında hayvanların denek olarak kullanımına rastlanmaktadır (Altuğ, 2009). Hayvanların deneylerde kullanımının bir zorunluluk olduğunu söyleyebiliriz. Deney hayvanları, insan deneklere birer alternatif olarak düşünülmektedir fakat deney hayvanlarının kullanımında da bazı etik kurallar gereklidir ve etik kurallara uyulması oldukça önemlidir (Ergün, 2010).

Hayvanlara yönelik etik kuralların henüz oluşmadığı dönemlerde hayvanların duygularının ve bilinçlerinin olmadığı kabul ediliyordu. Bu düşünce 1789 yılında, Jeremy Bentham'ın, hayvanların da acıyı hissedebilecekleri görüşünü ortaya koymasına dek devam etti. Bu döneme kadar anestezi maddeleri henüz keşfedilmemişti fakat sonrasında bu maddeler keşfedildi. Hayvanların cerrahi deneylerde anestezi uygulanmadan kullanılmasına bu maddelerin keşfinden sonra karşı çıkanlar oldu ve örgütlenmeye başladılar. Böylece 1875 senesinde Londra'da önce "The Victoria Street Society", daha sonra da "Frances Power Cobbe" isimli dernekler kuruldu. Bu derneklerin sayesinde İngiltere'de hayvanlara yönelik ilk etik yasa oluşturuldu (Altuğ, 2009).

Daha sonraki dönemlere baktığımızda hayvan hakları konusunda 15 Ekim 1978'de ortaya çıkan "Paris Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi"nde hayvanların eğlence amaçlı kullanılmayacağına dair maddenin olduğunu görmekteyiz. Bu maddede hayvanların seyrettirilmesi ve onlara gösteri yaptırılmasının hayvan onuruna aykırı olduğu belirtilmektedir (İlgar, 2007).

Fakat hayvanların gösterilerde ve yarışlarda kullanımının tarihsel süreç içerisinde süregeldiğini söyleyebiliriz. Hayvanlara yönelik yasaların henüz oluşmadığı dönemlere baktığımızda gösteri dövüşleri, boğa güreşleri ve gösterilerinin Yunanlılar ve Romalılarda yaşamın bir parçası haline geldiğini görmekteyiz. Gladyatör dövüşleri ve boğa güreşlerine baktığımızda, birçok araştırmacı boğa güreşlerinin Romalılar ve Yunanlılardan geldiğini ve gladyatör gösterilerinin bunun temeli olabileceğini söylemektedir. Daha sonra bu gösteriler

Avrupa'nın çeşitli yerlerine ve İspanya'ya yayılmıştır. Gösteri kültürü ve törenler, Roma kültürünün batı medeniyetine katkısı olarak sayılabilir. Gladyatör oyunları, akşamları yapılmaktaydı ve bu oyunlarda insan ve hayvanların birbirlerine karşı savaştırılmaktaydı. Gladyatör oyunlarının aksine, gösteriler sabahları yapılmaktaydı ve genelde fil ve boğalara karşı savaşılmaktaydı. Gösterilerin temeline baktığımızda, ölümlerin ruhlarını memnun etmek ve tanrıları şerefliendirmek amacıyla kurban etme davranışının yapıldığını görürüz fakat yapılan kurban, zamanla değişime uğramıştır ve insanların eğlencesi haline gelmiştir. Amfitiyatrolarda boğalara karşı yapılan gösterilere 'Taurarii' denilmiş ve bu gösteriler sadece Roma'da değil İspanya'da da yapılmıştır. 'Taurarii' günümüzdeki boğa güreşlerine benzerdir. Önceleri kahramanlık gösterisi olan boğa savaşları daha sonra soyluların cesaret ve kahramanlık gösterisi haline gelmiştir. Daha sonra aşağı tabaka da kendi boğa güreşlerini düzenlemiştir (Aliyeva, 2013). Gladyatör dövüşleri ve hayvan avı gösterileri Roma'da oldukça seviliyordu ve bu dövüşlere hayvanların dövüştürüldüğü gösteriler de eklenmişti. Bu oyunlarda birçok vahşi hayvan canice öldürülmekteydi (Memiş, 2014).

Hayvan haklarına yönelik yasaların olduğu günümüzde ise içinde yine hayvanların olduğu yarışlara ve gösterilere baktığımızda ise bunların geçmişten bugüne dek görüldüğünü söyleyebiliriz. At yarışları, boğa ve deve güreşi, koç, horoz ve köpek dövüşünde hayvanlar yarıştırlmaktadır. Boğa ve deve güreşi, koç, horoz ve köpek dövüşü yasal düzenlemelerle yasaklansa da zaman zaman bu yasaklara uyulmamaktadır ve basından öğrendiğimize göre bu dövüşler kanlı bir şekilde sürmektedir (Şakar, 2010).

Hayvanların dövüş sevk edilmesi ile hayvanların hakkı ihlal edilmektedir. Deve güreşlerini de bu kapsamda düşünebiliriz. Dünyada develerden yük taşıma ve etleri için faydalanılırken ülkemizde deve güreşi eğlence, spor ve etkinlik olarak görülmektedir. Fakat bu durum hayvan hakları ihlalidir (Ilgar, 2007).

Ülkemizde horoz dövüşleri de sıklıkla yapılmaktadır. Horozların boynuz kısmındaki sivri uzantı genelde daha da sivriltilir ve bacaklarına dövüş sırasında çakı bağlanır. Hatta bazen ayaklarına jilet bağlandığı da görülmektedir. Bu durum hayvanların zarar görmesine sebep olurken bu dövüşün izleyicileri durumdan hoşnut olmaktadır (İlgar, 2007).

Ülkemizde hayvanlara yönelik yapılan şiddet içeren davranışlara baktığımızda hayvanların hadım edilmesinin ve damgalanmasının oldukça sık yaşanmış olduğunu söyleyebiliriz. Hayvanın hadım edilmesi sırasında testisleri kerpetenle sıkılarak damarları kopartılmaktadır. Damgalanması ise, hayvan sahibinin işaretinin olduğu levhanın ısıtılarak hayvana sürülmesi ile olur ve bu damgalama ile hayvan sahibi hayvana kendi işaretini yanık izi şeklinde bırakmış olur. Bir başka şiddet içeren davranış ise köpeklerin kulak ve kuyruklarının av sırasında çalılara takılmaması için kesilmesidir ve bu davranış da ülkemizde sıklıkla yapılmaktadır (İlgar, 2007).

Hayvanlar konuşamazlar ve sıkıntılarını anlatamazlar. Bu durum da gün geçtikçe daha fazla kötü davranışla karşılaşmalarına sebep olmaktadır. İnsanlar kendilerini dünyanın tek sahibi olarak görmektedir fakat bu bencilce düşüncenin insanlara da uzun vadede zarar vereceği düşünülmektedir (Dönmez, 2013).

2.2. HAYVAN HAKLARI

2.2.1. Ülkemizde Hayvan Hakları

Türkler için hayvanların eskiden beri büyük önemi bulunmaktadır. Türklerin edebiyatında, sosyal ve ekonomik hayatında hayvanlara verdiği önemi görebiliriz. Öyle ki hayvanlardan fayda gören Türkler belli dönemlerde hayvanları dini inanışları gereğince totem olarak kabul etmiş ve kahramanlaştırmış, kimi zamanlardaysa çeşitli sanat eserlerinde ve mezar taşlarında hayvanları ebedileştirmişlerdir (Doğan, 2001).

Türklerin hayvanlarla ilişkisinin temeline baktığımızda göçebe yaşamdaki ekonomik zorundalıklar ve doğadaki canlı ve cansız her şeyin ruhu olduğuna dayanan dini inançlarının etkilerinin olduğunu görürüz. Türkler, avcılık ve hayvancılıkla uğraştıkları dönemde hem avlanmışlar hem de hayvancılıkta kendi hayvan topluluklarını korumuşlardır. Günlük yaşamları dini yaşamlarını da etkilemiş, örneğin binek hayvanı olarak kullandıkları atın etini yemeyi genelde yasaklamışlardır. Türk mitolojisine baktığımızda da Türklerin hayvanlarla ilişkilerini görebiliriz. Geyik, kurt gibi hayvanlar Türk mitolojisinde türeyiş ögesi olarak kullanılmıştır (Karadavut ve Yeşildal, 2007).

Türklerin hayvanlarla iç içe oluşuna kanıt olarak 12 hayvanlı Türk Takvimini gösterebiliriz. Türkler, hayvan ve bitkilerin insanların hayatlarını etkilediklerini düşünmüş ve bu durum toplumsal yapıyı da etkilemiştir. Hayvanların insan yaşamındaki önemini görmüşler ve bu durum günlük yaşamlarını da etkilemiştir. İhtiyaçlarından fazla avlanırlarsa aç kalacaklarını düşünmüşler ve bu duruma dikkat etmişlerdir. Benzer bir şekilde bitkilerin varlığının da hayvanların yaşamı için önemli olduğu düşünülmüştür. 12 Hayvanlı Türk Takviminde her yıl bir hayvan adıyla özdeşleşmiştir. Hayvanların doğa ile olan ilişkisi isimlendirmeyi etkilemiştir (Türkmen, 2012).

Türklerin hayvanlara verdiği önem Osmanlı Döneminde de devam etmiştir. İslam dininde de hayvana önem verilmektedir. İslam dininde hayvanlar da insanlar gibi canlı olarak kabul edilmiş ve haklarının olduğu açıklanmış ve insanların, hayvanların haklarına saygı göstererek onlara merhametli davranmaları emredilmiştir. İslamda hayvanların yaşam haklarına saygı duymamak büyük günah olarak kabul edilmektedir. Hayvana eziyet etmenin ise cehenneme atılma sebebi olabileceği belirtilmektedir. Belirtilen eziyetin, hayvanı öldürme ile sınırlı olmadığı, onu aç bırakmak, dövümlere katmak, korkutmak gibi hem fiziksel hem de hayvana ruhsal olarak acı çektiren tüm davranışları kapsadığı söylenebilir (Elmalı, 2011).

Rönesans döneminde Avrupa'da hayvanlar aşağılanırken Osmanlı'da hayvanlara oldukça önem veriliyor, pire ve sinek gibi hayvanlar bile günah olabilir diye düşünülerek öldürülüyordu. Bu dönemde Osmanlı'nın yaptıklarına bakacak olursak, hayvanların faydasına vakıflar oluşturulmuş, kediler için binalar yapılmış, hayvanların beslenmesi için uşaklar ayrılmış, hayvanların beslenmesine miraslar bırakılmış ve hayvanların beslenmesine oldukça önem verilmişti. Hatta sokak hayvanları için şiş kebab günleri bile düzenlenmişti. Yine Osmanlı'da hayvanlara verilen öneme örnek göstermek amacıyla yapılanlara bakmaya devam edecek olursak, Bursa'da Gurabahane-i Laklakan denilen leylekler başta olmak üzere göçmen kuşların yeme, içme, barınma gibi ihtiyaçlarını sağlamak için Dünyadaki ilk ve tek leylek hastanesi kurulduğunu, Dolmabahçe ve Üsküdar'da kedi hastanelerinin olduğunu, cami ve mezarlıklarda suluklar ve kuş evlerinin olduğunu görürüz. Osmanlı'da her hafta kurulan pazarlarda zengin ailelerin kuşları satın alıp serbest bırakma geleneği vardı. İnsanlar sokakta yeni doğum yapmış bir hayvan görünce hayvan için bir kulübe yaptırmak için birbirleriyle yarışıyorlardı. Yine bu dönemde yük hayvanlarına yapılan merhametsiz uygulamalara karşı fetvalar çıkarılmıştı ve buna karşı gelenler cezalandırılıyordu. Türklerin hayvanlara karşı olan bu tutumları batılları oldukça şaşırtıyordu. Hatta batıllar kimi zaman Türklerin bu tavırları ile dalga geçiyordu (Dodurka, 2007).

Daha sonra İstanbul'da köpek sayısının artması ile bazı sorunlar oluşmaya başlamıştı. Köpeklerin öldürülmesi dini nedenlerle yasaktı ve bu yüzden öncelikle 1. Ahmet döneminde köpekler toplanarak Anadolu yakasına atıldı fakat bu çözüm işe yaramadı. Batının etkisinin artması ile hayvanlara verilen değer azaldı ve Sultan 2. Mahmut ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde köpekler Hayırsız Ada'ya sürgün edildi. İstanbul halkı ise sürgünlerden sonra yaşanan ülkedeki olumsuz durumlardan dolayı bu durumu uğursuzluk olarak yorumladı ve köpeklerin toplatılmasına tepki gösterdi (Dodurka, 2007). 2. Meşrutiyet ilan edildikten sonraları ise köpekler yine İstanbul sokaklarından toplatılmış ve Hayırsız Ada'da ölüme

terkedilmiştir. Hayvanseverler ise durumu büyük tepkiyle karşıladı ve bu durum ülkemizde hayvanların korunmasına karşı oluşturulmuş ilk dernek olan “İstanbul Himaye-i Hayvanat Cemiyeti”nin ortaya çıkmasına zemin oluşturdu. 1912 yılında kurulan bu dernek, 1. Dünya Savaşı'nın çıkmasından dolayı 1914 yılında faaliyetlerini durdurmuş, daha sonra 6 Mart 1924 tarihinde ise faaliyetlerine resmi olarak tekrardan başlamış ve günümüze kadar sürdürmüştür. Günümüzde ise “Türkiye Hayvanları Koruma Derneği” adıyla çalışmalarına devam etmektedir (Melikoğlu, 2009).

Ülkemizde hayvan hakları konusunda ilk yasal adım Avrupa Birliğine geçiş süreci ile 4934 sayılı kanun ve 1999 yılında Strazburg'da imzalanan “Ev Hayvanlarının Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi”nin 15 Temmuz 2013 tarihinde onaylanmasıyla atılmıştır. 24 Haziran 2004 tarihinde ise “Hayvanları Koruma Kanunu” yürürlüğe girmiştir. Kanun, hayvanseverler tarafından yeterli görülmesi de resmi bir dayanak olduğundan önemli görülmektedir (Yaşar ve Yerlikaya, 2004).

2.2.2. Batıda Hayvan Hakları

Avrupa'da hayvanlara verilen değer bizimkine göre oldukça kötü olduğunu söyleyebiliriz. İnsanların hayvanlardan üstün olduğunu göstermek amacıyla Roma'da arenada çeşitli gösteriler yapılır ve burada hayvanlara zarar verilirdi (Dodurka, 2007). Antik Yunan filozoflarının görüşlerine baktığımızda da insan ve hayvan arasındaki olumlu ilişkinin inkarını temel alan indirgemeci bir düşünce olduğunu görürüz. Aristoteles, hayvanların acı ve açlık hissedemeyeceğini söylüyordu. Descartes ise tüm hayvanların akılsız olduğunu açıklamıştı. Fransız filozof Nicolas Malebranche ise hayvanların zevk almada yediklerini, acı çekmeden ağladıklarını, bir şey bilmeden büyüdüklerini, hiçbir şeyden korkmayıp hiçbir şeyi arzulamadıklarını söylemişti (Du Toit, 2015).

Orta Çağ Avrupa'sında 13 ve 18. yüzyıllar arasında fare, sürüngen ve yunuslar bile mahkemeye verilmiştir. Hayvanların, insanlara günahları yüzünden Tanrı tarafından gönderilmiş bela veya kiliseye karşı gelen şeytanın araçları olduğu düşünülmüştür (Honore ve Klopfer'den aktaran Yaşar ve Yerlikaya, 2004).

1789 yılında Jeremy Bentham'ın hayvanların da acı hissedeceklerini açıklamasıyla, önceki dönemlerde bilinçleri olmayan varlıklar olarak görülen hayvanlar için hayvan kesimlerine karşı örgütlenmeler oluşmaya başladı (Altuğ, 2009).

Sonraları Avrupa'daki hareketlere baktığımızda Charles Darwin'in 1872 yılında "İnsan ve Hayvanlarda Duyguların İfadesi" ("The Expressions of the Emotions in Man and Animals") adlı kitabında hayvanlar ve insanların bazı fiziksel ve ruhsal özellikleri paylaştığını açıkladığını görüyoruz fakat Darwin'in fikirleri o dönemde ciddiye alınmamıştır (Du Toit, 2015).

Avrupa'da kentleşmeyle birlikte hayvanlara önem verilmeye başlanmıştır. Evcil hayvan kavramı önem kazanmış ve özellikle İngiltere'de 1700'lü yıllardan sonra hayvanlara insan isimleri verilmeye başlamıştır. Evcil hayvanlar ailenin birer üyesi olarak görülmeye başlanmıştır (Casper ve Nelkin, 1992).

Avrupa'da 19. yüzyıldan önce çok az kişi hayvanlara karşı ahlaki duyarlılığa sahipti. 18. yüzyılda John Gay, William Blake gibi şairler hayvanlara zulme karşı tepki göstermişti. 1789 yılında ise Jeremy Bentham hayvanların acıya katlanıp katlanmamasının asıl problem olduğundan, konuşup konuşamamaları ya da sorgulama yetisine sahip olup olmamalarının bir önemi olmadığından bahsetmişti. 19. Yüzyılda İngiltere ve Amerika'da sanayi gelişince hayvanlara sempati ve hassasiyet arttı. İnsanlar hayvanların kullanıldığı bilimsel araştırmalar, hayvanların sirklerde kullanımı, kozmetik şirketleri gibi hayvanların kullanıldığı çeşitli alanlarda bilgilenmeye başladılar. Daha sonraları ise hayvan etinin yenmesi, hayvanlardan kürk elde edilmesi gibi konulara karşı hayvan hakları eylemcileri ortaya çıktı (Jasper ve

Nelkin, 1992). Bu eylemlerden sonra Londra’da “The Victoria Street Society” ve “Frances Power Cobbe” isimli dernekler kuruldu ve bu dernekler sayesinde de İngiltere’de hayvanlara yönelik ilk etik yasa oluşturulmuş oldu (Altuğ, 2009). Daha sonraları da Avrupa’da hayvan deneyleri ile ilgili çeşitli yasal düzenlemeler oluşturulmuştur ve 15 Ekim 1978 yılında Paris’te “İnsan Hakları Evrensel Bildirisi” ilan edilmiştir (Yaşar ve Yerlikaya, 2004).

2.2.3. 5199 Sayılı Hayvanları Koruma Kanununun Değerlendirilmesi

24/06/2004 tarihinde kabul edilen 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu hayvanların rahat yaşamalarını temin etmek, onların acı ve eziyet çekmelerini engellemek amacıyla insan davranışlarını birtakım kurallara bağlamayı amaçlayan bir düzenlemedir. Bu amaçla kanun sistematüğinde hayvanlara yönelik “kasıtlı olarak kötü davranmak, acımasız ve zalimce işlem yapmak, dövmek, aç ve susuz bırakmak, fiziksel ve psikolojik acı çektirmek” gibi pek çok fiil açıkça yasaklanmıştır. Kapsamı ve amacıyla hayvanlara özel düzenleme niteliğindeki söz konusu kanun hükümlerine aykırılıkların yaptırımının kabahat olarak nitelendirilerek idari para cezasına bağlandığı görülmektedir. Hayvanlara yönelik işlenen öldürme, işkence veya eziyet ağırlığındaki fiillerin yaptırımlarının dahi idari para cezası olarak öngörülmesi, canlı hayatına yönelen fiillere karşı caydırıcılıktan uzak bir yaptırım getirildiği gerekçesiyle hayvan hakları savunucuları ve pek çok sivil toplum kuruluşu tarafından uzun yıllardır eleştiri konusu olmuştur. Eleştirilerde öne çıkan bir başka husus ise hayvanların dövüştürülmelerinin idari para cezasına bağlanan bir aykırılık olarak düzenlenmesinin, ceza ödeyerek eyleme devam etmek şeklinde kötüye kullanılmasının mümkün olacağına yönelik dile getirilen endişelerdir (Yılmaz, 2006).

Hayvan hakları savunucularının ve çeşitli sivil toplum örgütlerinin hayvanları koruma kanununun hayvan haklarını korumada yetersiz kaldığı düşüncesi karşısında hayvan haklarını

geliştirmeye yönelik pek çok adım atılmış ve süregelen süreçte kanun koyucuya farklı zamanlarda yasa değişikliği teklifinde bulunulmuştur. Bu konuda atılan en net adımın 2018 yılının ilk ayında medyaya yansıyan ismiyle “Hayvanları Koruma Kanunu ve Türk Ceza Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı” ile yapılmak istenen değişiklikler olduğu söylenebilir. Önemle belirtmek gerekir ki 18/04/2018 tarihi itibarıyla resmi kanallardan kamuoyu ile paylaşılmış olan bir tasarı metni bulunmamasıyla birlikte medyaya yansıyan haberlerde 04/01/2018 tarihinde Adalet Bakanlığı Kanunlar Genel Müdürlüğüne Türkiye genelindeki adalet komisyonu başkanlıklarına görüşe gönderilen 27 maddelik 48 sayfalık bir taslaktan bahsedildiği görülmektedir (Kanun Tasarısı, 2018). Belirtilen tarih itibarıyla kamuoyuna resmi duyurusu yapılan bir metne ulaşılamamış olması nedeniyle medyaya yansıyan taslağın içeriği denetlenememekle birlikte farklı basın organları tarafından haber yapılan taslak metne dair inceleme yapmanın faydalı olacağı kanaatindeyim.

5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu’nun 28. maddesi, bu kanunda yasak addedilen fiillerin yaptırımlarını hüküm altına almaktadır. Bununla beraber söz konusu maddenin kenar başlığında da yer aldığı üzere bu maddedeki yaptırımların tamamı idari para cezası olarak düzenlenmiştir. Çeşitli basın kuruluşları tarafından haber yapılan Hayvanları Koruma Kanunu ve Türk Ceza Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı’nın (kısaca Tasarı) 1. maddesi ile bahsi geçen 28. maddede yer alan idari para cezaları önemli ölçüde artırılmıştır. Basına yansıdığı şekliyle, yapılmak istendiği belirtilen bu değişiklik ile kanun koyucunun caydırıcılığı artırmak istediği söylenebilecektir (Kanun Tasarısı, 2018).

Tasarı’nın 2. maddesi, yukarıda değinilen ilk maddeye kıyasla daha köklü bir değişikliği öngörmektedir. Zira Hayvanları Koruma Kanunu’na eklenmesi öngörülen “Suçlar” kenar başlıklı “28/A” maddesi ile bu kanun içerisinde yasaklanan fiillerden, görece toplum vicdanını daha fazla yaralayan ve medyada daha fazla yer alanlar suç kapsamına alınmışlardır. Böylece bu fiilleri işleyenlerin hapis ve/veya adli para cezası ile cezalandırılmalarının

sağlanmak istendiği söylenebilir. Hali hazırda hayvanların öldürülmesine yönelik olarak suç kapsamında düzenlenen tek madde, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun (kısaca TCK) "Mala zarar verme" kenar başlıklı 151. maddesinin 2. fıkrasında yer almaktayken Tasarı'nın 14. maddesi ile birlikte TCK'da yer alan bu fıkranın ilga edilmesi ve Hayvanları Koruma Kanunu madde 28/A'da, bahsi geçen fıkra hükmüne benzer bir düzenlenmeye gidilmesi öngörülmüştür. Taslaktaki düzenleme ile sahipli hayvanların, ceza hukuku bağlamında "mal" statüsünde değerlendirilmesiyle ilgili eleştirilerin karşılanacağı söylenebilir (Yılmaz, 2018).

Tasarı'nın 2. maddesinin birinci fıkrasında sahipli veya sahipsiz hayvana acımasız ve zalimce muamelede bulunan veya eziyet eden ya da bu hayvanı haklı bir neden olmaksızın öldüren kişinin dört aydan üç yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılacağı öngörülmüştür. Bu sayede, mevcut durumda yalnızca sahipli hayvanların öldürülmesini suç kabul eden bahsi geçen TCK hükmü genişletilerek bu hükmün Hayvanları Koruma Kanunu'nda sahipli – sahipsiz hayvan ayrımı yapılmaksızın yer alması istenmiştir. Tasarı'nın 2. maddesinin son fıkrasında ise; "Birinci fıkrada belirtilen suçların sahipli hayvana karşı işlenmesi halinde soruşturma yapılması hayvan sahibinin şikayetine; bu maddede belirtilen diğer suçların işlenmesi halinde soruşturma yapılması ise Bakanlık tarafından Cumhuriyet başsavcılığına yazılı başvuruda bulunulmasına bağlıdır. Bakanlığın başvurusu muhakeme şartı niteliğindedir." hükmü yer almaktadır. İlk bakışta sahipli – sahipsiz hayvan ayrımını ortadan kaldırması nedeniyle ilga edilmesi düşünülen bahsi geçen TCK hükmünü iyileştirdiği söylenebilecek olan Tasarı'nın 2. maddesinin ilk fıkrası, aynı maddenin son fıkrası ile bir iyileştirme olup olmadığı hakkında şüphe yaratmaktadır. Zira TCK madde 151/2'de sahipli bir hayvanı öldüren kişinin cezalandırılması herhangi bir ön şarta bağlanmamışken, Tasarıdaki yeni durumda bir hayvanı öldüren veya bir hayvana acımasızca muameleden bulunan kişinin cezalandırılması sahipli hayvanın sahibinin şikayetine bağlı hale getirilmiştir. Medyaya sıkça yansdığı üzere kişilerin sahip oldukları hayvanlara karşı da acımasızca

muamelelerde bulunabildiği bilinen bir gerçekken böyle bir düzenlemenin yerindeligi tartışılmaya açık hale gelmektedir. Ayrıca sahipsiz hayvanlara karşı acımasızca muamele eden veya sahipsiz hayvanları öldüren kişilere karşı soruşturma yapılması için yapılacak başvurunun Bakanlığa bırakılması ve bunun muhakeme şartı sayılması ise sahipsiz hayvanlara karşı işlenen bu nitelikte suçların cezalandırılmasını sekteye uğratabilecektir. Bununla beraber belirtmek gerekir ki bu hükmün uygulamada nasıl bir sonuç doğuracağı ancak değişiklik gerçekleşikten sonraki süreçte tam anlamıyla görülebilecektir (Armutçu, 2018).

2.3. EMPATİ

2.3.1. Empati Tanımı ve Tarihçesi

Adam Smith, insanların diğer insanların yaşlarına üzülen veya başarılarına mutlu olarak, duygularını paylaşılmasını sempati olarak tanımlamıştır. Yüzyıl kadar sonra Herbert Spencer “Psikolojinin İlkeleri” adlı eserinde sempati hakkında etkin görüşler ortaya koymuştur. Spencer, sempatinin insanların birbirleriyle iletişime geçmeleri ihtiyacından ortaya çıktığını düşünmektedir. Genel olarak baktığımızda sempati kavramının köklerinin 18. yüzyıl ahlak filozoflarından David Hume ve Herbert Spencer’in kullanımlarından doğduğunu söyleyebiliriz (Davis, 2018).

Empati kavramına baktığımızda ise ilk olarak Rudolph Lotz ve Wilhelm Wund tarafından 1980’lerde kullanılmış olan “einfühlung” kelimesinden geldiğini görürüz (Pala, 2008). İngilizce bir kelime olan “empathy” ise Edward Titchener tarafından 1909 yılında “einfühlung” kelimesinden çevrilmiştir (Davis, 2018). Etimolojisi ise başkalarının duygularını hissetmek ya da duygu, tutku ya da acılarına sahip olmayla açıklanan yunanca “empathia” kelimesinden gelmektedir (Howe, 2012). Empathia kelimesine etimolojik olarak baktığımızda

ise "em" eki "..in içinde, içerde"; "pathia" eki ise "hissetme" anlamında olduğunu görürüz (Arkonaç'tan aktaran Ersoy ve Köşger, 2016).

Empati ile sempati kavramı sıklıkla birbirleriyle karıştırılsa da birbirlerinden farklıdır. Empatide bir kişinin duygusal yaşantısına katılma, kişiyi anlama ve kişinin yaşantısındaki bazı noktaları algılama varken sempatide yalnızca başkalarının duygularına katılma durumu vardır. Bu yüzden sempati, empatiye göre daha sınırlıdır. Sempatide sempati duyan kişinin yaşantısı da yer almaktadır (Akkoyun, 1982). Sempati kavramında bir yanlılık vardır. Empatide ise karşıdaki kişi ile aynı duygu ve düşünceleri paylaşmak gerekmez. Burada önemli olan karşıdaki kişinin duygu ve düşünceleri doğru bir şekilde anlaması, algılamasıdır. Sempatide ise karşıdaki kişinin tarafında olma durumu söz konusudur (Rehber, 2007).

Empati kavramı tarihsel süreç içerisinde farklı şekillerde tanımlanmıştır. Empatiyi başkalarının duygu, düşünce, istek ve ihtiyaçlarını anlamamızı sağlayan sosyal ve duygusal bir yetenek olarak düşünebiliriz (McLaren, 2013). Pala (2008)'e göre ise empati, kişinin iletişim kurarken kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak ve onun bakış açısıyla duygu ve düşüncelerini anlaması, hissetmesi süreci olarak açıklanabilir. Belli bir grup empatinin başkalarının duygu, düşünce ve bakış açılarını tanımaya ilişkin bilişsel bir yetenek olduğunu savunurken, diğer bir grup ise bir kişinin duygusunun aynısı olması gerekmeyen bir biçimde algılanması olduğunu düşünmektedir. Yani, kişinin empatik uyarılmasındaki rolünün durumdan duruma önemli ölçüde değişiklik gösterebilir (Barnett, 1987).

Empati, 1900'lü yıllardan 1950'lerin sonlarına doğru bilişsel nitelikli bir kavram haline gelmiştir. O yıllarda empati kavramı insanın karşısındaki insanı tanıması, kendisini onun yerine koyarak onun özellikleri hakkında bilgi sahibi olması olarak tanımlanmıştır. 1960'lı yıllara gelindiğinde ise empatinin duygusal yönü üzerinde durulmuş, empatinin bilişsel yönü empatinin ön şartı olarak görülmüş ve yeterli bulunmamıştır. Asıl önemli olan şeyin karşısındaki gibi hissetmek olduğu düşünülmüştür. 1970'li yıllara geldiğimizde ise

empatinin önceki yıllara oranla daha dar kapsamlı kullanıldığını görürüz. Empati kuran kişi kendisi yerine karşısındakinin duygularına yoğunlaşmıştır, karşısındakinin duyguları daha önemlidir. Günümüz literatüründe de 1970'lerdeki anlayış büyük oranda geçerliğini sürdürmektedir (Dökmen, 1988).

Literatüre baktığımızda empati ile ilgili çeşitli tanımlara ulaşabiliriz. Empati kavramına katkıda bulunan kişilerden biri de Carl Rogers'tır. Rogers, empatiyi terapistin danışanın kişisel dünyasına girerken sözlü ve sözsüz bir biçimde onun deneyimine katılma kapasitesi olarak tanımlamıştır (Rogers'tan aktaran Akkoyun, 1983).

Freud ilk dönemlerinde empati ile ilgilenmemiş olsa da analistin hastayı dinleme biçimi ile ilgilenmiştir. Freud'a göre analist, kendi bilinçdışını hastanın verici bilinçdışına karşı alıcı bir organa dönüştürebilmelidir. 1920 yılında ise Freud, egomuza yabancı bir başka insanı anlamamızdaki en önemli kısmı oluşturan süreci empati olarak tanımlamıştır. Yine bir analist olan Sandor Ferenczi ise analizi ve empatik yöntemi geliştirmiş, empatinin klinik uygulamadaki önemini savunmuştur (Özbay ve Canpolat, 2003). Karen Horney, empati kavramını direkt kullanmamıştır fakat bireyin karşısındakinin dünyasını imgeleme yoluyla hissedebilmesi şeklinde empatiye yer vermiştir (Geçtan'dan aktaran Karaman, 2012).

Kohut, Freud'un etkisinde kalmış ve empatiyi kişinin karşısındaki kişiyi onun iç dünyasına girerek duygu ve düşüncelerini anlama yeteneği olarak tanımlamıştır (İşcan'dan aktaran Kumbaroğlu, 2013).

Alfred Adler, empatiyi başkasının gözü ile görmek, başkasının kulağı ile duymak ve başkasının kalbi ile hissetmek olarak tanımlamıştır (Demetriou, 2018).

Ivey'e göre empati yalnızca bireyi anlamakla sağlanmaz, bireyin yaşadığı toplumu da ele almak gerekir (Trusty, Lobby ve Sandhu, 2002).

Önce bilişsel yönden ele alınan empati kavramı daha sonra duygusal yönden ele alınmıştır. Son yıllarda ise empati kavramı hem bilişsel hem duygusal yönden ele alınmıştır.

Empati kavramıyla kişinin karşısındaki kişinin duygu, düşünce ve amaçlarını anlaması gerektiği ifade edilmiştir (Satılmış, 2012).

2.3.2. Empatinin Bileşenleri

Dökmen (2005), empatinin bilişsel ve duygusal bileşenleri olduğundan bahseder. Bilişsel rol almayı duygusal rol almanın ön koşulu olarak görür. Empatinin bileşenleri konusunda da görüş farklılıkları bulunmaktadır.

Hoffman'a (1978) göre ise empatinin bilişsel, duygusal ve güdüsel olmak üzere üç bileşeni bulunmaktadır (Dökmen, 2006).

Morse (1992) ise empatinin dört bileşeni olduğundan bahsetmektedir. Bunlar duygusal, manevi, bilişsel ve davranışsal bileşenlerdir. Duygusal bileşen kişinin karşısındaki bireyin psikolojik durumunu veya içsel duygularını deneyimleme ve paylaşma becerisi şeklinde tanımlanmaktadır. Manevi bileşen, empati yapmaya katkıda bulunan özgecil bir güç olarak açıklanabilir. Bilişsel bileşene baktığımızda karşımızdaki kişinin duygularını tarafsız bir şekilde anlamak ve algılamaya yardımcı olan entelektüel yeteneğin olduğunu görürüz. Son olarak davranışsal bileşen ise başka bir bakış açısının anlaşılmasını sağlayan iletişimsel cevap olarak tanımlanabilir (Mercer ve Reynolds, 2002).

Özetle, literatürde empatinin bileşenleri konusunda çeşitli görüşler vardır. Empati çok boyutlu olarak kabul edilmiştir. Kimileri empatiyi ikiye ayırırken kimileri üçe, kimileri de dörde ayırmaktadır (Satılmış,2012). Günümüzde sıklıkla kabul edilen görüşe baktığımızda ise empatinin hem bilişsel hem de duygusal bileşenlerden oluştuğu ve bu bileşenlerin birbirleriyle etkileşim içerisinde olduğu kabul edilmektedir (Chlopan, McCain ve Carbonell,1985).

2.3.3. Empatinin Ölçümü

Dökmen'e (1987) göre empatinin ölçülmesi nasıl tanımlandığıyla oldukça ilişkilidir. Farklı tanımlamalara göre empati ölçümlerini üç gruba ayırabiliriz:

İlk yaklaşımda Rogers öncesi empati anlayışı vardır. Empati, insanların kişilik özelliklerini tahmin edebilme yeteneği olarak görülür (Dökmen, 1987). Terapist birkaç görüşmeden sonra hastanın vereceği cevapları tahmin ederek bir kişilik envanteri doldurur, daha sonra hasta aynı envanteri doldurur ve cevaplar karşılaştırılır. Cevaplar arasındaki tutarlılık ise terapistin empati yeteneğini göstermiş olur (La Forge ve Suczik'ten aktaran Dökmen, 1987).

İkinci yaklaşımda ise empati kurma becerisi kişiliğin boyutu olarak kabul edilir. Kişilerin empatik becerileri değerlendirilirken projektif testlerden faydalanılır (Dökmen, 1987).

Son yaklaşımda ise Rogers'ın empati tanımı kabul edilir. Kişinin karşısındakinin duygu ve düşüncelerini hangi ölçüde anlayıp hissedebildiği belirlenmeye çalışılır (Dökmen,1987). Rogers'a göre empati ölçümü farklı şekillerde sağlanabilir. Görüşmeler kaydedilebilir, kaydedilen görüşmeler dinlenebilir, terapistin empatisinin derinliği ve doğruluğu derecelendirilebilir. Bugünkü ölçeklerin bir birçoğu Rogers'ın 1950'lerki danışan odaklı terapi çalışmalarına dayanmaktadır (Rogers, 1957).

Empatiyi değerlendirmek için geliştirilen ölçeklere baktığımızda genel bir uygulamadan ziyade psikiyatri ve hemşirelik çerçevesinde kullanıldıklarını görürüz (Mercer ve Reynolds, 2002).

Empatiyi ölçmek için literatürdeki ölçekler arasında Hogan Empati Ölçeği, Duygusal Empati Ölçeği, Kişilerarası Reaktivite İndeksi ve Temel Empati Ölçeği yer almaktadır (Hogan; Mehrabian ve Epstein; Miller ve de Haar; Jolliffe ve Farrington 'dan aktaran Ersoy

ve Köşger, 2016). Literatürdeki ölçeklere baktığımızda empati yeteneğinin farklı yönlerine bakılarak geliştirildiklerini söyleyebiliriz. Kimi testler bilişsel empatiyi ölçmeyi hedeflerken kimileri duygusal empatiyi ölçmeyi hedeflemektedir (Jolliffe ve Farrington, 2004).

2.3.4. Empatik Eğilim

Empatinin biyolojik bir temeli olup olmadığı bugün bir tartışma konusudur (Karaman, 2012). Yıllar önce dinamik yönelimli psikoterapistler empati kavramının biyolojik yönlerinden bahsetmişlerdir. Son yıllardaki beyin görüntüleme çalışmalarına baktığımızda da bu önermenin desteklendiğini görebiliriz. İtalyan bilim adamlarının, makak maymunları ve sonrasında insanlarla yaptıkları çalışmalarında ayna nöronlarını çalışmış ve bunları empati nöronları olarak açıklamışlardır. Bunlar da empatinin nörobiyolojik yönlerini ortaya koymaktadır (Altınbaş, Gülöksüz, Özçetinkaya ve Oral, 2010).

Pişkin, empatik eğilimin kalıtsal olarak geldiğini ve çevresel koşullara uygun olarak da belli ölçüde geliştirilebileceğinden bahsetmiştir (Pişkin'den aktaran Karaman, 2012).

Rogers, terapide empatinin doğuştan kazanılmadığını, öğrenildiğini belirtmiş ve empati kurabilme yeteneğinin eğitim yoluyla öğrenilebileceğinden bahsetmiştir (Rogers, 1983).

Davis'a göre empati doğrudan öğretilemez ama kişi bakış açılarını kavradıkça empati becerisi de gelişir (Davis, 1980).

Tüm bu görüşlere baktığımızda empatik eğilim doğuştan gelen bir kişilik özelliğidir fakat kişinin deneyimleri ve öğrendikleriyle belli ölçüde geliştirilebilmektedir (Karaman, 2012).

Empatik eğilim, bireyin empati yapabilme potansiyeli olarak tanımlanmaktadır (Bekmezci, Yuttaş ve Özkan, 2014).

Rogers ise empatik eğilimi sosyal duyarlılıkla açıklamış, sosyal duyarlılığın her insanda olmadığını ve bir kişilik özelliği olarak düşünülmesi gerektiği belirtmiştir. Yeterli düzeyde sosyal duyarlılığı olan bireylerin empati kurmaya daha yatkın olduklarından bahsetmiştir (Rogers, 1983).

Dökmen, empatiyi empatik eğilim ve empatik beceri olmak üzere iki yönüyle de incelemiştir. Literatürde bu iki kavramın farklı ölçüm teknikleri bulunmaktadır (Dökmen, 1998).

Dökmen, empatik becerinin duyarlılık ile ilişkili olduğunu savunmuştur. Aynı zamanda yardım etme isteğinin yüksek olması ile empatinin de ilişkili olabileceğinden bahsetmiştir (Dökmen, 2005).

Çiçek (2006) ise, benzer biçimde empatik eğilimin, bireyin karşısındaki kişinin duygularını anlayabilme yeteneğini, duygusal boyutta karşısındaki kişinin yerine geçebilme yatkınlığını ve yardım etme isteğini içerdiğinden bahsetmektedir.

2.4. AHLAK

2.4.1. Ahlak Kavramı ve Tarihçesi

Ahlak, insanların yaşamlarındaki kurallar bütünü olarak ifade edilebilir. İnsan davranışlarının değerlendirilmesindeki yeri büyüktür. İyi-kötü, sorumluluk gibi birçok kavram ahlakla ilgili düşünceler anlatılırken kullanılabilir (Yalın, 2015).

Ahlak kelimesine baktığımızda ise Latince’de “mos-moralites”, İngilizce’de ise “moral-morality” sözcüklerinin karşılığı olduğunu görürüz. Anlamı ise “ahlaklı, ahlak kurallarına uyan” olarak kullanılmaktadır. Bu sözcüklerin karşılığı olarak Türkçe’de kullandığımız “ahlak” kelimesiyse Arapça kökenden gelmektedir (Ülgen ve Mirze’den aktaran Aktaş, 2014). Arapça’daki bu kökenini incelediğimizde kelimenin h-l-k kökünden

gelmekte ve klasik sözlüklerde huluk anlamında kullanılmakta olduğunu görürüz. Bu kök, genel olarak “takdir” kelimesi ile alakalı görülmektedir. Klasik sözlüklerdeyse kişilik ve karakter özellikleriyle açıklanmaktadır. Arapça huluk, Grekçe ethos, Latince moralis ve İbranice ise muşar gibi ahlak kelimesi anlamında kullanılan bu sözcükler, kimi yerlerde âdet, alışkanlık ve gelenek anlamlarında kullanılmışlardır (Koca, 2016).

Ahlak kelimesinin sözlükte birçok anlamı bulunmaktadır. Başta felsefe ve din ahlak konusunda dursa da diğer bilim dallarının da gelişmesi ile birlikte psikoloji, nöroloji, antropoloji, hukuk, siyaset gibi bar hayli bilim dalı ahlak kavramını tanımlamaya çalışmıştır (Ünal, 2016).

Felsefi açıdan ahlak tanımlarına baktığımızda belli bir dönemde benimsenmiş davranış kurallarının bütünü ve bu kuralları inceleyen bilim dalı olarak kabul edildiğini görürüz. Ahlakın koyduğu kurallar evrensel olarak geçerli kurallar olarak kabul edilmektedir. Kuramsal ahlakta genelde ahlak uygulamalı ve kuramsal diye ikiye ayrılır. Hem kuramda hem uygulamada asıl sorun iyi ve kötünün neler olduğudur (Timuçin, 2004). Psikoloji bilimi açısından ahlak tanımına baktığımızda, insanların toplumdaki davranışları ve birbirleriyle ilişkilerini düzenlemek için oluşturdukları kurallar sistemi ve diğer insanların davranışlarını olumlu veya olumsuz şekilde yargılamak için kullanılan ölçütler bütünü olarak tanımlandığını görürüz (Bakırcıoğlu, 2014).

Ahlak, genelde kişinin yaşadığı topluma karşı meydana çıkan yükümlüğü olarak açıklanmaktadır. Ahlaklı davranışın ortaya çıkışına psikolojide baktığımızda ise üç temel kuram görürüz. Bunlar J. Piaget ve L. Kohlberg’in ahlaklı davranışın zihinsel gelişme ve yaşla olgunlaştığını öne sürdükleri zihinsel ahlak gelişimi başta olmak üzere psikanalitik kuram ve öğrenme kuramlarıdır (Kulaksızoğlu, 2004). Psikoloji biliminin dikkat ettiği nokta, ahlakı ahlaki davranış olarak ele almasıdır. Kohlberg’e göre ahlak, hak-haksızlık, doğru-yanlış, iyi-kötü gibi konularda bu durumun farkında olarak yargılama, karar verme ve hareket

etmeyi içeren bir bilişsel yapıdır. Psikanalitik yaklaşımdan baktığımızda Freud'a göre ahlak, suçluluk, utanç ve aşağılık duyguları aracılığıyla cinsel ve saldırgan dürtülerin süper egoyla denetlenmesidir (Çiftçi, 2003).

Kulaksızoğlu (2004), ahlakı, insanların uymakta yükümlü oldukları iyi ve doğru kurallar bütünü olarak görmektedir.

Ural (1999) ise ahlakı, daha çok değerlerle ilgi içinde olan bir değer olarak görmüştür.

2.4.2. Ahlaki Gelişim ve Ahlaki Olgunluk Kavramı

Çağdaş ahlaki gelişim teorilerinin temeli Immanuel Kant'ın felsefesine dayanmaktadır. Kant'a göre ahlaki eylem, kurallara bağlılıktan ibarettir yani bir eylemin ahlaki olup olmaması görevlerin yerine getirilmesi ile ölçülür (Campbell ve Christopher, 1996).

Tarihsel olarak baktığımızda ahlak gelişimi ile ilgili üç öğreti göze çarpmaktadır. Bunların birincisi, bazı teologların savunduğu ilk günah teorisi kavramıdır. Buna göre tüm çocuklar doğuştan günahkar olarak doğar. Bundan ancak erken yaşta, ahlaklı erişkinler tarafından yapılan erken müdahale ile kurtulunabilir. İkinci öğreti, Jean-Jacques Rousseau'nun savunduğu görüş olan doğuştan masumluk öğretisidir. Bu görüşe göre çocuklar masum doğar ve ahlak dışılığı sonradan yetişkinlerin etkisi ile öğrenirler. Bundan dolayı yetişkin müdahalesi çocuğun eğitiminde en az düzeyde olmalıdır. Son öğretilerde ise çocuk ahlak açısından nötr görülür. Yani ne masum ne de ahlaksızdır. Boş bir levha olarak dünyaya gelir. Bu öğreti savunucusunun John Locke olduğu, boş levha anlamına gelen "tabula rasa" öğretisidir (Hoffman, 1970).

Ahlak gelişim kuramlarına baktığımızda öncelikle öne sürdükleri fikirlerin önemi açısından karşımıza Sigmund Freud'un ahlaki davranışları bilinçdışı güdülere dayandıran psikanalitik kuramı, Jean Piaget ve L. Kohlberg'in geliştirdiği bilişsel gelişim kuramı ve son

olarak, Erikson'un ahlak gelişimini koşullanmanın ve yaşantıların sonucu olarak gören psiko-sosyal kuramı karşımıza çıkmaktadır (Sakin, 2007). Fakat öncelikle ahlaki gelişim nedir buna bakmamız gerekir.

Kişiliğin gelişmesinde ahlaki gelişim, kişiliğin gelişiminde oldukça önemlidir. Ahlaki gelişim, sosyalleşme sürecinde kişinin doğruyu ve yanlış ayırma konusundaki bilinçlenmesi ile ilgilidir. Kişi, içinde bulunduğu toplumun kural ve değerlerini kazanıp bunları davranışlarına yerleştirdiği sürece ahlaki olarak gelişme gösterir (Ersanlı, 2005).

Ahlaki gelişimin insan gelişimindeki yeri büyüktür. İnsan, doğumuyla birlikte hayatının sonlanmasına kadar sosyal, biyolojik ve psikolojik gelişim gibi farklı gelişim süreçlerinden geçer. Ahlak gelişimi de bunlara paralel bir şekilde oluşur (Şengün, 2007).

Ahlak gelişimine, kişinin toplumun değer yargılarını benimseyerek içinde bulunduğu ortama uyumunu sağlayan, kendi kurallarını ve değer yargılarını oluşturmasını amaç edinen bir süreç diyebiliriz (Hançerlioğlu'ndan aktaran Türer, 2015).

Ahlaki olgunluk kavramına baktığımızda ise, bireyin ahlaki duygu, düşünce, davranış, yargı ve tutum bağlamında yeterli ve iyi olması ve bunlara sahip olmak için de gerekli ahlaki özelliklere sahip olabilmesi şeklinde tanımlandığını görürüz (Kardaş, 2013).

Lawrence Kohlberg ise ahlaki gelişim kuramında açıkladığı ahlaki düzey ve evreleri aynı zamanda ahlaki olgunluk olarak tanımlamıştır (Bilgin, 2017).

Lickona'ya (1991) göre ahlaki olgunluk, ahlaki duygu, düşünce, yargı, tutum ve davranış bakımından yetkin ve zen tepede olma durumu ve bu duruma en zengin ve en gerekli anlamlarını veren ahlaki özelliklerin toplamıdır (s. 51).

Ahlaki olgunluk, evrensel adalet kurallarına göre otonom ahlaki kararlar alma yeteneği olarak tanımlanabilir (Çiftçi, 2003).

2.4.3. Ahlaki Gelişim ile İlgili İlgili Kuramsal Yaklaşımlar

2.4.3.1. Psikanalitik Kuram Açısından Ahlaki Gelişim

Psikanalitik kuramlar, gelişimi bilinçdışı ve duygu ağırlıklı bir kapsamda tanımlarlar. Bu kuramlar, ebeveynlerle erken dönemdeki etkileşimin gelişimi asıl şekillendiren süreç olduğunu vurgularlar. Psikanalitik kuramın temelini Freud'un kuramı oluşturmaktadır. Freud, sorunların kaynağını yaşamın ilk yıllarındaki deneyimler olarak görüyordu. Freud'a göre psikanalitik gelişim oral, anal, fallik, latent ve genital olmak üzere beş evreden oluşmaktaydı (Santrock, 2011).

Freud'un ahlak gelişimine yaklaşımına baktığımızda Freud'un ahlak gelişimini id, ego ve süperego ilişkilerindeki denge kavramına bağladığını görürüz. İd, insanın sahip olduğu tüm güdülerin toplamıdır ve genelde cinsellik ve saldırganlık güdülerinden oluşur. Ego ise kişiliğin gerçekçi ögesidir. İd, devamlı isteklerinin karşılanması için egoya baskı yapar ve bu baskıyla id'in istekleri bilinç yüzeyine çıkar. Ego'nun hangi isteklerin bilinç yüzeyine çıkmasına izin vereceğini ise süperego belirler. Kimi istekler bilinç yüzeyine çıkarken kimileri bilinç altında kalır. Süperego ise vicdan ve ego idealini içermektedir. Kurallar, süperego yoluyla kişiliğin birer parçasını oluşturmaktadır. Freud'a göre kişilik ve ahlak gelişimi yaşamın ilk beş yılında tamamlanmaktadır. Ahlak gelişiminde en önemli evre çocuğun 3-4 yaşlarında olduğu ödipal evre ve 5 yaşlarında bunun sonuçlanmasıdır. Çocuk bu evrede karşı cinsteki ebeveynine düşkün olur ve bundan kurtulması ise hemcinsi olan ebeveyni ile özdeşleşmesiyle mümkündür. Freud'un ödipus kompleksinden gelişen süperegonun ahlakı kontrol ettiği görüşü günümüzdeki araştırmacılar tarafından sıklıkla kabul edilmemektedir (Kağıtçıbaşı, 2010).

2.4.3.2. Davranışçı ve Sosyal Öğrenme Kuramı Açısından Ahlaki Gelişim

Davranışçı yaklaşımın temeli 1950'ler ve 1960'ların başında alanın psikanalitik bakış açısından ayrılmasıyla başlamıştır. Albert Bandura, 1960'larda klasik koşullanma ve edimsel koşullanmayı birleştiren sosyal öğrenme kuramını geliştirmiştir. Buna göre insanlar gözlemleyerek de bazı şeyleri öğrenebiliyordu. Davranışçı kuramcılar, davranış kazanımında ödül, ceza, olumlu pekiştirme, olumsuz pekiştirme, sönme, pekiştirme ve model alma gibi tekniklerin kullanılabilceğini savunuyordu (Corey, 2008). Davranışçı kurama bu açıdan baktığımızda ahlaki davranışın kazanımın da bu tekniklerle sağlanabileceği düşünülebilir.

Ahlaki gelişimi davranışçı ve sosyal öğrenme kuramları açısından değerlendirdiğimizde, ahlaki davranışı öğrenilen bir davranış olarak gördüklerini söyleyebiliriz. Birey, bu davranışları ceza, ödül, şartlanma, pekiştirme, model alma ve taklit yoluyla öğrenmektedir (Çileli, 1981).

Davranışçı kurama göre, ahlaki davranış ve ahlaki yargının oluşmasında çevrenin inkar edilemez bir etkisi vardır (Skinner, 2001). Davranışçı kuramcılardan Skinner'a göre insanın zihin durumunun davranışlarını belirlemede rolü yoktur. İnsanın davranışları genetik yapısı, çevresi ve tarihi tarafından belirlendiğinden ahlaki davranışı üzerinde de bir sorumluluğu yoktur (Doğan, 2004).

Sosyal öğrenme kuramına göre kişi, davranışlarının muhtemel sonuçlarını bilişsel simgelerle canlandırdığında, bu durum onun için davranışın gerçekte ortaya çıkabilecek sonuçları kadar güdüleyici olabilmektedir (Bandura'dan aktaran Bakioğlu, 2013).

2.4.3.3. Bilişsel Gelişim Kuramı Açısından Ahlaki Gelişim

Piaget ve Vygotsky, gelişim psikolojisinin öncüleri kabul edilmektedir. Vygotsky, bilişsel gelişim sürecinde toplumsal kökenin etkisi üzerinde durur. Çocuk, toplumsal çevresiyle etkileşerek dili edinir. Piaget, bilişsel gelişim sürecindeki toplumsal kökeni toplumsal dengeleme ile açıklar. Piaget'e göre çocuk, aktif olarak toplumsallaşmaktadır (Atak, 2017).

Jean Piaget'in çocukları gözlemleyerek geliştirdiği bilişsel gelişim kuramı, günümüzde bile oldukça ilgi görmektedir (Çam, Çavdar, Seydooğulları ve Çok, 2012). Jean Piaget, ahlaki gelişim kavramını incelerken özerk ve bağlı olarak tanımladığı iki ayrı ahlaki tip ortaya koymuştur. Bağlı devredeyken çocuklar kuralları kesin ve değiştirilemez olarak kabul ederler. Hareketin doğruluğunu fiziksel sonuçları belirler. Niyet, önemli değildir. Çocuklar, akranlarıyla ilişki kurmayı ve onların görüşlerini de öğrendiğinde özerk evreye geçmiş olur. Kuralları seçerler ve beğendikleri kuralları davranış haline getirirler. Ahlaki kararları belli şartlara göre verirler (Straughan, 2008). Dışa bağlı evrede ahlaki gerçeklik söz konusu iken özerk evrede kurallar durumsal gereksinimlere göre değişebilir (Kağıtçıbaşı, 2010).

Piaget'in dışa bağlı dediği bu dönem, çocuğun 4-7 yaşları arasında olduğu dönemdir. Bu dönemde çocuklar kuralları değiştirilemez olarak görür. Yine bu dönemde çocuklar, bir kurala uyulmadığında hemen ceza verileceğine dair olan düşünceye, yani içkin adaletle inanır. 7-10 yaşlarında ise çocuklar bir geçiş sürecindedir. 10 yaşından itibaren ise çocuklar özerk evrede olur ve kuralların ve kanunların insanlar tarafından belirlendiğinin farkına varır. Artık niyet de önemlidir (Santrock, 2011).

Bilişsel gelişim kuramcılarında bir diğer önemli isim olan Lawrence Kohlberg, Piaget'in ahlak gelişimi dönemlerini dikkate alarak incelemiş ve kapsamlı araştırmalar

oluşturmuştur. Piaget gelişimi inşa süreci olarak değerlendirirken, Kohlberg gelişimi ahlaki ilkelerin keşif süreci olarak değerlendirmiştir. Buna göre Kohlberg ahlak gelişimini 3 ana düzey ve her düzeyde de 2 dönem olarak belirlemiştir (Sarmusak, 2011).

Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Aşamalarına baktığımızda 6 evre görmekteyiz. Bu evreler aşağıda açıklanmıştır (Kohlberg, 1971).

I. Gelenek Öncesi Düzey: Bu düzeyde çocuk kuralları iyi-kötü, doğru-yanlış diye ayırır. Ancak bunları ceza, ödül gibi eylemin fiziksel ya da hedonistik sonuçlarına göre değerlendirir. Bu seviyeyi aşağıdaki iki aşama izler (Kohlberg, 1971):

1. Evre: Ceza ve İtaat Yönelimi: Eylemin fiziksel sonuçları davranışın sonucu ne olursa olsun o davranışın iyi ya da kötü olduğunu belirler. Cezadan kaçınmak ve iktidara uymak tek başına değerlidir (Kohlberg, 1971).
2. Evre: Saf Çıkarıcı Eğilim: Doğru eylem, kişinin ihtiyaçlarını ve bazen de başkalarının ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayan unsurlardan oluşur. İnsan ilişkileri burada alışveriş yapmak gibidir. Adalet ve eşit paylaşım vardır fakat bu eşitlik pragmatik bir şekilde olur. Sen bana yardım edersen ben de sana yardım ederim gibi (Kohlberg, 1971).

II. Geleneksel Düzey: Bu seviyede, bireyin ailesinin, çevresinin, bağlı olduğu grubun beklentileri tek başına değerlidir. Bu tutum, aynı zamanda grubun kabul ettiklerini de kabul etmeyi içerir. Bu düzey iki evreden oluşmaktadır (Kohlberg, 1971):

3. Evre: Kişilerarası Uyum ya da İyi Çocuk Eğilimi: İyi davranış başkalarını memnun eden ve onlar tarafından onaylanan davranışlardır. Buradaki davranış niyetle değerlendirilir (Kohlberg, 1971).

4. Evre: Yasa ve Düzen Eğilimi: Yerleşmiş kurallara uymak ve sosyal düzenin korunması önemlidir. Doğru davranış, görevleri yapmak ve yasalara uymaktır (Kohlberg, 1971).

III. Gelenek Ötesi Düzey: Birey, bağlı olduğu gruptan bağımsız olarak ahlaki değerleri ve ilkeleri tanımlamak için çaba gösterir. Bu seviyede de iki aşama vardır (Kohlberg, 1971):

5. Evre: Kontrat ve Yasaya Uygunluk Eğilimi: Doğru davranış tüm toplumun kabul ettiği fikirlere göre kabul edilmiş davranıştır. Önemli olan yasal bakış açısına vurgu yapmaktır (Kohlberg, 1971).

6. Evre: Evrensel Ahlak İlkeleri Eğilimi: Doğru olan, kişinin kendi seçtiği etik ilkelere dayanır. Bu ilkeler ise soyut ilkelerdir (Kohlberg, 1971).

Kohlberg'in kuramı oldukça etkileyici bir kuram olmasına rağmen kültürel ahlaki düşünceleri göz ardı etmesi ve bazı konularda eksiklikler içermektedir. Kohlberg'in özellikle erkeklerle çalışmasına Gilligan tepki göstermiş ve buna karşı yeni bir ahlak gelişimiyle alana katkıda bulunmuştur. Gilligan'ın görüşleri ise sınırlı bulunmuştur. Daha sonra Turiel, Toplumsal Alan Kuramını öne sürerek ahlak anlayışını toplumsal bir yasada değerlendirmiştir (Çam, Çavdar, Seydoğulları ve Çok, 2012).

3. GEREÇ VE YÖNTEM

Bu bölümde çalışma ile ilgili araştırmanın modeli, çalışmanın örnekleme, verilerin elde edildiği ölçme araçları ve elde edilen verilerin analizi ele alınmıştır.

3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Araştırmamız tanımlayıcı ve ilişki arayıcı olarak yapılmıştır.

2.2. ÖRNEKLEM

Araştırmanın örnekleme, 2018 yılında İstanbul ilinde tesadüfi örneklem yoluyla seçilmiş 115 kadın ve 115 erkek olmak üzere 230 kişilik bir gruptan oluşmaktadır. Örneklem grubununun 18 yaşından büyük olmasına dikkat edilmiştir.

2.3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Katılımcılara veri toplamak amacıyla demografik bilgi formu, Empatik Eğilim Ölçeği, Ahlaki Olgunluk Ölçeği ve Hayvan Haklarına İlişkin Tutumlar Ölçeği uygulanmıştır.

3.3.1. Demografik Bilgi Formu

Araştırmaya katılan kişilerin demografik bilgilerini tespit etmek amacıyla araştırmacı tarafından Demografik Bilgi Formu geliştirilmiştir. Bu form, kişilere yaşları, eğitim durumları, ekonomik düzeyleri, meslekleri, evcil hayvanlarının olup olmadığı gibi demografik bilgileri öğrenmek için uygulanmıştır.

3.3.2. Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ)

Empatik Eğilim Ölçeği Dökmen (1988) tarafından geliştirilmiş olup bireylerin günlük yaşamlarındaki empatik eğilimlerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Empatik beceriyi ölçmek için ülkemizde Dökmen (1988) tarafından iki ayrı ölçek geliştirilmiştir, Bu ölçekler “Empatik Beceri” ve “Empatik Eğilim Ölçekleri”dir. Empatik Eğilim Ölçeği’nin Dökmen (1988) tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Empatik Eğilim Ölçeği, 20 cümleden oluşmakta olup söz konusu ölçekte “duygularımı başkalarına iletmekte güçlük çekerim, sınırlı bir insanım” gibi cümleler bulunmaktadır. Likert tipi beşli dereceleme ölçeği şeklinde yanıtlanan ölçekte yanıtlar “tamamen aykırı”dan “oldukça uygun”a doğru değişmektedir. Empatik Eğilim Ölçeği 20 maddeden oluşmaktadır. 3, 6, 7, 8, 11, 12, 13 ve 15. sorular ise ters maddeden oluşmaktadır. Bunun sebebi ise kişilerin evet deme eğilimlerini dengelemektir. Ölçekten alınan puanın yüksek olması empatik eğilimin yüksek olduğunu, düşük olması ise empatik eğilimin düşük olduğunu göstermektedir. EEÖ, Dökmen (1988) tarafından 70 kişilik öğrenci grubuna üç hafta arayla iki kere uygulanmış olup test tekrar test güvenilirlik katsayısı .82 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tek ve çift maddeleri arasındaki yarılama güvenirligi ise .86 olarak bulunmuştur. Dökmen (1988) tarafından 24 kişilik bir gruba EEÖ ve Edwards Kişisel Tercih Envanteri’nin “Duyguları Anlama” bölümü uygulanmış ve ölçek puanları arasındaki korelasyon .68 olarak bulunmuştur.

3.3.3. Ahlaki Olgunluk Ölçeği (AOÖ)

Ahlaki Olgunluk Ölçeği Ahlaki olgunluk ölçeği bireylerin ahlaki olgunluk düzeylerini belirlemek amacıyla Mustafa Şengün ve Mevlüt Kaya tarafından geliştirilmiştir. Güvenirlik ve geçerlik çalışması Şengün ve Kaya (2007) tarafından Samsun ili merkez liselerinde 830

öğrenciye yapılan ölçekte “Evet, her zaman” dan “Hayır, hiçbir zaman”a doğru beşli likert tipinde hazırlanan 66 madde bulunmaktadır. Söz konusu ölçekte “kendi çıkarlarımı ön planda tutarım, cahil insanları aşağılarım, alçak gönüllü birisiyim” şeklinde sorular yer almaktadır. Yanıtlar puanlanırken “Evet, Her Zaman” 5 puan, “Çoğu Zaman” 4 puan, “Ara Sıra” 3 puan, “Çok Nadir” 2 puan, “Hayır, Hiçbir Zaman” seçeneğine ise 1 puan verilmiştir. Olumsuz maddeler ters puanlanmıştır. Ölçeğin test-tekrar test güvenilirlik katsayısı .88, test-yarı test güvenilirlik katsayısı .89, Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısıysa .93 olarak bulunmuştur.

Kaya ve Aydın’ın (2011) 606 üniversite öğrencisi üzerinde yaptığı araştırmada elde edilen veriler üzerinde yapılan temel bileşenler faktör analizi sonucu ölçeğin maddelerinin birinci faktör yüklerinin .30 ile .57 arasında olduğu ve madde puanlarıyla toplam puanlar arasındaki korelasyon katsayılarının ise .33 ve .54 arasında değiştiği görülmüştür. Madde-toplam puan korelasyonlarının ($p < 0,001$) düzeyinde anlamlı olduğu bulunmuştur. Araştırmada faktör yükleri ve korelasyon sayıları .30’un altına düşen altı madde ölçekten çıkartılmış ve böylece ölçek 60 maddeden oluşturulmuştur. Ölçekte 12 madde ters yönden puanlanmıştır. Alınabilecek en yüksek puan 300, en düşük puan ise 60’tır. Ölçekten alınan puan yükseldikçe ahlaki olgunluk düzeyi artmaktadır. Ölçeğin test-yarı test güvenilirlik katsayısı .87 ve Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı .92 olarak bulunmuştur. Sonuçlara göre ölçeğin güvenilir ve geçerli olduğunu söyleyebiliriz (Kaya ve Aydın, 2011).

3.3.4. Hayvan Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği (HHİTÖ)

Hayvan haklarına ilişkin tutum ölçeği, insanların hayvan haklarına yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla Hayvan Hakları Evrensel Beyanname’sinde bulunan maddelerden ve gazetelerde yayınlanmış hayvan hakları ihlali ile ilgili haberlerden faydalanılarak Selinay Çağlar Akoğlu’nun yüksek lisans tezi kapsamında geliştirilmiştir. Maddelerin son hali, biri

klirik psikolog, ikisi sosyal psikolog olan üç hakemin ortak önerileri ile kararlaştırılmıştır. Akoğlu (2014) tarafından yüksek lisans tezi kapsamında geliştirilen “Hayvan Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği”nde 32 cümle bulunmaktadır. Ölçekteki “sokak hayvanlarının belediyeler tarafından koruma altına alınması gereksizdir, ölü bir hayvana saygılı olunmalıdır” gibi cümleler bulunmaktadır. Ölçek, likert tipi olarak 5 kademeli olarak düzenlenmiş olup bir uçta yer alan “hiç katılmıyorum” değerlendirmesine 1 puan verilirken diğer uçtaki “tamamen katılıyorum” değerlendirmesine ise 5 puan verilmiştir. Ölçekten yüksek puan alınması hayvan haklarını desteklemeye yönelik tutum seviyesinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçekte bulunan 5, 8, 11, 14, 16, 22, 25, 27 ve 32. maddelerin ters kodlanması gerekmektedir (Akoğlu, 2014).

Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması toplam 432 katılımcı üzerinde yapılmıştır. Ölçeğin ayırt edici ve homojen maddelerden oluşmasını sağlamak için madde test korelasyonu analizi yapılmış olup her maddenin toplam puanla korelasyonu belirlenmiştir. 4. madde ve 27. madde hariç tüm maddelerin toplam puanla korelasyonu .30’un üzerinde bulunmuş ve toplam puanla orta ya da yüksek düzeyde ilişki göstermiş olup daha sonra 27. madde .30’a yakın olduğu için ölçek dışı bırakılmamış fakat 4. madde ölçek dışarında bırakılmıştır ve kalan 31 madde ile ağımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri .91 olarak bulunmuştur. Bu durum da verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Eğim grafiği ve yorumlanabilirlik ölçütü dikkate alındığında ölçek için iki faktörlü bir yapının uygun olduğu düşünölmüştür. İki faktöre zorlanan maddelerin analizi sonucunda toplam varyansın %32.05’ini açıklayan, özdeğerleri 6.43 ve 3.50 olan iki faktör elde edilmiştir. Faktör yükü .35’in altında kalan 27. madde ölçek dışı kalmıştır. Ölçeği oluşturan maddelerin içerikleri incelendiğinde ilk faktöre “Hayvan Hakların Saygı”, ikinci faktöre ise “Hayvan Haklarına Müdahale” denilmiştir. 1, 2, 3, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 28 ve 30. maddeler ilk faktörün altında

toplanırken 5, 8, 13, 16, 22, 25, 29, 31 ve 32. maddelerin ise ikinci faktörün altında toplandığı görülmüştür. İlk faktörün Cronbach Alfa içtutarlık katsayısı .89, ikinci faktörün Cronbach Alfa içtutarlık katsayısı ise .68 olarak hesaplanmış olup ölçeğin tamamındaki Cronbach Alfa içtutarlık katsayısı .90 olarak bulunmuştur. Ölçeğin 15 gün ara ile 210 katılımcıyla gerçekleştirilen iki ayrı uygulaması sonucundaki test tekrar test güvenilirlik katsayısı ise .69 olarak hesaplanmıştır (Akoğlu, 2014).

Hayvan Haklarına Saygı ve Hayvan Haklarına Müdahale alt ölçekleriyle ölçeğin bütünü için bu araştırma ile hesaplanmış Cronbach Alfa içtutarlık katsayıları sırasıyla .88, .67, .89 olarak bulunmuş olup Hayvan Haklarına Saygı Alt Ölçeği'nin bu çalışma ve ön çalışmada hesaplanmış Cronbach Alfa içtutarlık katsayısı .70'in altında olduğundan sonraki analizlerde ölçeğin tek faktörlü olarak kullanılması kararlaştırılmıştır (Akoğlu, 2014).

2.4. VERİLERİN TOPLANMASI

Bilgilendirilmiş onam alınmış 237 kişiye ulaşılmış fakat 7 kişiden 2'si Demografik Bilgi Formunu boş bırakmış, 5'i de anketlerin çeşitli sorularını atlayarak yapmıştır. Bu yüzden 7 kişi değerlendirme dışı bırakılmıştır. 20-25 dakika süren anketlerin toplanması yaklaşık bir ay kadar sürmüştür.

2.5. VERİLERİN ANALİZİ

Çalışmadan toplanan edilen veriler SPSS programının 23.0 versiyonuna girilmiş ve aynı program ile analiz edilmiştir. Yapılan "Normallik Testi" sonucunda verilerin normal dağıldığı belirlenmiş olup hipotezlerin sınanmasında "Korelasyon Analizi", "Bağımsız Örneklem T-

Testi” ve “Çoklu Regresyon Analizi” uygulanmıştır. Demografik özelliklerin belirlenmesi için ise “Frekans” analizi yapılmıştır.

4. BULGULAR

Araştırmadan elde edilen verilerin istatistiksel analizi ve demografik bilgilere ilişkin bulgular bu bölümün konusunu oluşturmaktadır.

4.1. DEMOGRAFİK BULGULAR

Araştırmamıza katılan 230 katılımcının 115'i (%50,0) kadın, 115'i (%50,0) erkektir. Araştırmaya 18-67 yaş aralığındaki kişiler katılmış ve katılımcıların yaş ortalamaları 2.9, standart sapma ise 9.621 olarak bulunmuştur. Yaş, farklı bir değişken tanımlanarak 0-20 yaş arası, 21-29 yaş arası, 30-45 yaş arası ve 46 ve üzeri yaş olarak 4 kategoriye ayrılmıştır. Katılımcıların meslekleri çalışmayan, çalışan, öğrenci ve emekli olarak 4 gruba ayrılmıştır. Çalışmayan 7 kişinin (%3.0), çalışan 191 kişinin (%82.7), öğrenci 31 kişinin (%13.4) ve emekli 1 kişinin (%0.4) olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların medeni durumlarına baktığımızda 82 kişinin (%35.7) bekar, ilişkim yok, 37 kişinin (%16.1) bekar, ilişkim var, 98 kişinin (%42.6) evli, 10 kişinin (%4.3) boşanmış, 2 kişinin (%0.9) dul, 1 kişinin ise (%0.4) ayrı yaşıyor şeklinde ankete katıldıklarını söyleyebiliriz. Araştırmamıza katılanların çocuk sayıları istatistiğe var veya yok şeklinde girilmiştir. 151 kişinin (%65.7) çocuğunun olmadığı, 79 kişinin ise (%34.3) çocuğunun veya çocuklarının olduğu belirlenmiştir. Katılımcılardan "Kimlerle birlikte yaşıyorsunuz?" sorusuna 61 kişinin (%26.5) anne, baba, kardeşler, 98 kişinin (%42.6) eş ve çocuklar, 13 kişinin (%5.7) arkadaşlar, 35 kişinin (%15.2) yalnız ve 23 kişinin (%10.0) ise diğer şeklinde cevap verdiği belirlenmiştir. Aylık gelirlerinin sorulduğu soruya 26 kişi (%11.3) 0-700, 18 kişi (%7.8) 701-1500, 23 kişi (%10.0) 1501-2500, 93 kişi (%40.4) 2501-4000, 70 kişi (%30.4) 4000 ve üzeri şeklinde cevap vermiştir. Araştırmamıza katılanlardan 4 kişinin (%1.7) ortaokul, 29 kişinin (%12.6) lise, 17 kişinin (%7.4) yüksekokul,

115 kişinin (%50.9) lisans, 49 kişinin (%21.3) yüksek lisans ve 16 kişinin (%7.0) doktora mezunu olduğu belirlenmiştir. Katılımcılardan 5 kişi (%2.2) bugüne kadar herhangi bir suçtan dolayı ceza almış, 225 kişi (%97.8) ise bugüne kadar herhangi bir suçtan ceza almamıştır. Çocukluk veya ergenliklerinde ailelerinden şiddet görüp görmediklerine baktığımızda ise 32 kişinin (%13.9) soruya evet, 198 kişinin ise (%86.1) soruya hayır şeklinde cevap verdiğini söyleyebiliriz. Katılımcılardan 64 kişinin (%27.8) evcil hayvanının olduğu, 166 kişinin (%72.2) ise evcil hayvanının olmadığı belirlenmiştir. “Hayatınızın herhangi bir döneminde evcil hayvanınız oldu mu?” sorusuna ise 173 kişi (%75.2) evet, 56 kişi ise (%24.3) hayır cevabını vermiştir (Tablo I).

Tablo I. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	N=230	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Kadın	115	50.0
Erkek	115	50.0
Yaş		
0-20 arası	9	3.9
21-29 arası	97	42.2
30-45 arası	97	42.2
46 ve üzeri	27	11.7
Meslek		
Çalışmayan	7	3.0
Çalışan	191	82.7
Öğrenci	31	13.4
Emekli	1	0.4
Medeni Durum		
Bekar, ilişkim yok	82	35.7
Bekar, ilişkim var	37	16.1
Evli	98	42.6
Boşanmış	10	4.3
Ayrı yaşıyor	1	0.4
Çocuk		
Var	79	34.3
Yok	151	65.7

Birlikte Yaşadığı Kişiler		
Anne, baba, kardeşler	61	26.5
Eş ve çocuklar	98	42.6
Arkadaşlar	13	5.7
Yalnız	35	15.2
Diğer	23	10
Aylık Gelir		
0-700 TL	26	11.3
701-1500 TL	18	7.8
1501-2500 TL	23	10.0
2501-4000 TL	93	40.4
4000 TL ve üzeri	70	30.4
Eğitim Düzeyi		
Ortaokul	4	1.7
Lise	29	12.6
Yüksekokul	17	7.4
Lisans	115	50.9
Yüksek Lisans	49	21.3
Doktora	16	7.0
Ceza Alma		
Evet	5	2.2
Hayır	225	97.8
Çocukluk veya Ergenlikte Şiddet Görme		
Evet	32	13.9
Hayır	198	86.1
Evcil Hayvan		
Evet	64	27.8
Hayır	166	72.2
Herhangi Bir Dönemde Evcil Hayvan		
Evet	173	75.2
Hayır	56	24.3

4.2. HİPOTEZLERİN SINANMASI

Hipotezler sınanmadan önce kontrol edeceğimiz değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmış ve değişkenler anlamlı bulunmuştur. Daha sonra sırasıyla hipotezler kontrol edilmiştir.

Hipotez 1 “Kişinin empatik eğilimiyle ahlaki olgunluk düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.”; **Hipotez 2** “ Kişinin empatik eğilimi ile hayvan haklarına ilişkin tutumu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.” ve **Hipotez 3** “Kişinin ahlaki olgunluk düzeyi ile hayvan haklarına ilişkin tutumu arasında pozitif yönde anlamlı bir korelasyon vardır.” yönündeki hipotezlerimizin sınanması amacıyla EEÖ, AOÖ ve HHYTÖ ölçekleri arasındaki ilişkiye Pearson Korelasyon Analizi ile bakılmıştır.

Empatik eğilim ile ahlaki olgunluk düzeyi arasında .366 düzeyinde ($p \leq 0.001$) pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Böylece birinci hipotezimiz doğrulanmıştır.

Empatik eğilim ile hayvan haklarına ilişkin tutum arasında .156 düzeyinde ($p \leq 0.05$) pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. İkinci hipotezimiz doğrulanmıştır.

Ahlaki olgunluk düzeyi ile hayvan haklarına ilişkin tutum arasında ise .485 düzeyinde ($p \leq 0.001$) pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuş ve üçüncü hipotezimiz de doğrulanmıştır.

Tablo II. Empatik Eğilim, Hayvan Haklarına İlişkin Tutum ve Ahlaki Olgunluk Arasındaki İlişki

	1	2
1.EE	–	
2.HHİT	,156*	–
3.AO	,366**	,485**

Not: N= 230. * $p < .05$; ** $P < .01$; EE: Empatik Eğilim; HHYT: Hayvan Haklarına İlişkin Tutum; AO: Ahlaki Olgunluk

Hipotez 4 “Empatik eğilim düzeyi ve ahlaki olgunluk düzeyi, hayvan haklarına ilişkin tutumun bir yordayıcısıdır.” yönündeki hipotezimizin sınanması amacıyla çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Tablo II’de de gördüğümüz gibi empatik eğilim ve ahlaki olgunluk arasında pozitif yönlü (.366), anlamlı bir korelasyon vardı. Bu hipotezimizde ise empatik eğilim düzeyi ve ahlaki olgunluğun hayvan haklarına ilişkin tutumu yordayıp yordamadığına baktık. Tablo III’te görülen çoklu regresyon sonuçları incelendiğinde araştırmaya katılan kişilerin empatik eğilim düzeyleri ve ahlaki olgunluk düzeyleri ile hayvan haklarına ilişkin tutumları arasında anlamlı bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. $R=0.486$, $R^2 = .236$, $p < .05$. Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre araştırmaya katılan kişilerin ahlaki olgunluk düzeylerinin hayvan haklarına ilişkin tutumlarının anlamlı bir yordayıcısı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır ($p < .05$). Ancak empatik eğilimin, kişilerin hayvan haklarına ilişkin tutum düzeyleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ($p > .05$).

Bağımsız değişkenlerimiz olan kişilerin empatik eğilimlerinin ve ahlaki olgunluk düzeylerinin ikisinin birlikte kişilerin hayvan haklarına yönelik tutumlarının %23.6’sını açıkladığı görülmektedir ($R^2=.236$).

Tablo III. Empatik Eğilim Düzeyi ve Ahlaki Olgunluk Düzeyinin Hayvan Haklarına İlişkin Tutumu Yordamasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Sh	β	t	p	İkili r	Kismi r
Sabit	63,657	9,227	-	6,899	.000*	-	-
EE	-,035	,087	-,025	-,397	.692	,156	-0,26
AO	,301	,038	,494	7,930	.000*	,485	,466
R=.486	R ² =.236						
F=(2,227)=	35,078	p=.000					

* $p < .05$; EE: Empatik Eğilim; AO: Ahlaki Olgunluk

Hipotez 5 “Kadın ve erkek bireylerin hayvan haklarına ilişkin tutumları arasında anlamlı bir fark vardır” yönündeki hipotezimizin sınanması amacıyla bağımsız örneklem t- testi uygulanmıştır. Yapılan testin sonuçlarına göre kadın bireyler (M=140.73, SS=11.83) ve erkek bireylerden (M=132.42, SS=14.68; $t(218.16) = 4.727$, $p = .000$) elde edilen puanlar arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Kadınların hayvan haklarına ilişkin puan ortalamaları erkeklerden daha yüksek bulunmuştur (Tablo IV).

Tablo IV. Kadın ve Erkek Bireylerin Hayvan Haklarına İlişkin Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri

HHİT	N	Ort.	SS	t	sd	p
KADIN	115	140.73	11.83	4.728	218.16	.000
ERKEK	115	138.42	14.68			

Hipotez 6 “Kadın ve erkek bireylerin empatik eğilim düzeyleri açısından aralarında anlamlı bir fark vardır” yönündeki hipotezimizin sınanması amacıyla bağımsız örneklem t- testi uygulanmıştır. Yapılan testin sonuçlarına göre kadın bireyler (M=68.96, SS=9.99) ve erkek bireylerden (M=69.15, SS=10.01; $t(228) = -0.145$, $p = .885$) elde edilen puanlar arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. (Tablo V).

Tablo V. Kadın ve Erkek Bireylerin Empatik Eğilim Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri

EE	N	Ort.	SS	t	sd	p
KADIN	115	68.96	9.99	-.145	228	.885
ERKEK	115	69.15	10.01			

Hipotez 7 “Kadın ve erkek bireylerin ahlaki olgunluk düzeyleri açısından aralarında anlamlı bir fark vardır” yönündeki hipotezimizin sınanması amacıyla bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Yapılan testin sonuçlarına göre kadın bireyler (M=250.86, SS=21.09) ve erkek bireylerden (M=249.73, SS=24.68; $t(228) = 0.373$, $p = .709$) elde edilen puanlar arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür (Tablo VI).

Tablo VI. Kadın ve Erkek Bireylerin Ahlaki Olgunluk Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri

AO	N	Ort.	SS	t	sd	p
KADIN	115	250.86	21.09	0.373	228	.709
ERKEK	115	249.73	24.68			

Hipotez 8 “Hayvan haklarına ilişkin tutum açısından evcil hayvan sahibi olan ve olmayan bireyler arasında fark vardır.” yönündeki hipotezimizin sınanması amacıyla bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Yapılan testin sonuçlarına göre evcil hayvan sahibi olan (M=138.83, SS=10.43) ve evcil hayvan sahibi olmayan bireylerden (M=135.70, SS=15.02; $t(228) = 1.53$, $p = .076$) elde edilen puanlar arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür (Tablo VII).

Tablo VII. Evcil Hayvan Sahibi Olan ve Olmayan Bireylerin Hayvan Haklarına İlişkin Tutum Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri

HHİT	N	Ort.	SS	t	sd	p
EHS +	64	138.83	10.43	1.53	228	.076
EHS -	166	135.70	15.02			

Hipotez 9 “Empatik eğilim düzeyleri açısından evcil hayvan sahibi olan ve olmayan bireyler arasında fark vardır.” yönündeki hipotezimizin sınanması amacıyla bağımsız örneklem t- testi uygulanmıştır. Yapılan testin sonuçlarına göre evcil hayvan sahibi olan (M=67.03, SS=10.08) ve evcil sahibi olmayan bireylerden (M=69.83, SS=9.87; $t(228) = -1.92, p=.56$) elde edilen puanlar arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür (Tablo VIII).

Tablo VIII. Evcil Hayvan Sahibi Olan ve Olmayan Bireylerin Empatik Eğilim Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri

EE	N	Ort.	SS	t	sd	p
EHS +	64	67.03	10.08	- 1.92	228	.56
EHS -	166	69.83	9.87			

Hipotez 10 “Ahlaki olgunluk düzeyleri açısından evcil hayvan sahibi olan ve olmayan bireyler arasında fark vardır.” yönündeki hipotezimizin sınanması amacıyla bağımsız örneklem t- testi uygulanmıştır. Yapılan testin sonuçlarına göre evcil hayvan sahibi olan (M=250.58, SS=21.23) ve evcil hayvan sahibi olmayan bireylerden (M=250.19, SS=23.59; $t(228) = 0.12, p=.908$) elde edilen puanlar arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür (Tablo IX).

Tablo IX. Evcil Hayvan Sahibi Olan ve Olmayan Bireylerin Ahlaki Olgunluk Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri

AO	N	Ort.	SS	t	sd	p
EHS +	64	250.58	21.23	0.12	228	.908
EHS -	166	250.19	23.59			

Hipotez 11” Empatik eğilim düzeyleri açısından hayatının herhangi bir döneminde evcil hayvan edinen ve edinmeyen bireyler arasında fark vardır.” yönündeki hipotezimizin sınanması amacıyla bağımsız örneklem t- testi uygulanmıştır. Yapılan testin sonuçlarına göre, hayatının herhangi bir döneminde evcil hayvan edinen (M=69.31, SS=9.95) ve hayatının herhangi bir döneminde evcil hayvan edinmeyen bireylerden (M=68.30, SS=10.24; t (227)= 0.651, p=.516) elde edilen puanlar arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür (Tablo X).

Tablo X. Hayatının Herhangi Bir Döneminde Evcil Hayvan Sahibi Olan ve Olmayan Bireylerin Empatik Eğilim Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri

EE	N	Ort.	SS	t	sd	p
DONEMEHS +	173	69.31	9.95	0.651	227	.516
DONEMEHS -	56	68.30	10.24			

Hipotez 12 “Ahlaki olgunluk düzeyleri açısından hayatının herhangi bir döneminde evcil hayvan edinen ve edinmeyen bireyler arasında fark vardır.” yönündeki hipotezimizin sınanması amacıyla bağımsız örneklem t- testi uygulanmıştır. Yapılan testin sonuçlarına göre, hayatının herhangi bir döneminde evcil hayvan edinen (M=251.97, SS=21.65) ve hayatının herhangi bir döneminde evcil hayvan edinmeyen bireylerden (M=245.18, SS=26.17; t (227)= 0.149, p=.054) elde edilen puanlar arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür (Tablo XI).

Tablo XI. Hayatının Herhangi Bir Döneminde Evcil Hayvan Sahibi Olan ve Olmayan Bireylerin Ahlaki Olgunluk Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri

AO	N	Ort.	SS	t	sd	p
DONEMEHS +	173	251.97	21.65	0.149	227	.054
DONEMEHS -	56	245.18	26.17			

Hipotez 13 “Hayvan haklarına ilişkin tutum açısından hayatının herhangi bir döneminde evcil hayvan edinen ve edinmeyen bireyler arasında fark vardır.” yönündeki hipotezimizin sınanması amacıyla bağımsız örneklem t- testi uygulanmıştır. Yapılan testin sonuçlarına göre, hayatının herhangi bir döneminde evcil hayvan edinen (M=136.87, SS=12.65) ve hayatının herhangi bir döneminde evcil hayvan edinmeyen bireylerden (M=135.68, SS=17.55; $t(74.36) = 0.469$, $p = .641$) elde edilen puanlar arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür (Tablo XII).

Tablo XII. Hayatının Herhangi Bir Döneminde Evcil Hayvan Sahibi Olan ve Olmayan Bireylerin Hayvan Haklarına İlişkin Tutum Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri

HHİT	N	Ort.	SS	t	sd	p
DONEMEHS +	173	136.87	12.65	0.469	74.36	.641
DONEMEHS -	56	135.68	17.55			

Hipotez 14 “Çocuk sahibi olan ve olmayan gruplar arasında hayvan haklarına ilişkin tutum açısından anlamlı bir fark vardır.” yönündeki hipotezimizin sınanması amacıyla bağımsız örneklem t- testi uygulanmıştır. Yapılan testin sonuçlarına göre, çocuk sahibi olan (M=134.91, SS=13.93) ve çocuk sahibi olmayan bireylerden (M=137.44, SS=13.92; $t(228) = 1.310$, $p = .192$) elde edilen puanlar arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür (Tablo XIII).

Tablo XIII. Çocuk Sahibi Olan ve Olmayan Grupların Hayvan Haklarına İlişkin Tutum Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri

HHİT	N	Ort.	SS	t	sd	p
ÇOCUK +	79	134.91	13.93	1.310	228	.192
ÇOCUK -	151	137.44	13.92			

Hipotez 15 “Çocuk sahibi olan ve olmayan gruplar arasında ahlaki olgunluk düzeyleri açısından anlamlı bir fark vardır.” yönündeki hipotezimizin sınanması amacıyla bağımsız örneklem t- testi uygulanmıştır. Yapılan testin sonuçlarına göre, çocuk sahibi olan (M=259.01, SS=245.73) ve çocuk sahibi olmayan bireylerden (M=245.73, SS=22.80; t (228)= -4.332, p=.000) elde edilen puanlar arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Çocuk sahibi olan grupların ahlaki olgunluk puan ortalamaları diğer gruptan daha yüksek bulunmuştur (Tablo XIV).

Tablo XIV. Çocuk Sahibi Olan ve Olmayan Grupların Ahlaki Olgunluk Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri

AO	N	Ort.	SS	t	sd	p
ÇOCUK +	79	259.01	20.60			
ÇOCUK -	151	245.73	22.80	-4.332	228	.000

Hipotez 16 “Çocuk sahibi olan ve olmayan gruplar arasında empatik eğilim düzeyleri açısından anlamlı bir fark vardır.” yönündeki hipotezimizin sınanması amacıyla bağımsız örneklem t- testi uygulanmıştır. Yapılan testin sonuçlarına göre, çocuk sahibi olan (M=71.67, SS=10.36) ve çocuk sahibi olmayan bireylerden (M=67.68, SS=9.53; t (228)= -2.924, p=.004) elde edilen puanlar arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Çocuk sahibi olan grupların empatik eğilim puan ortalamaları diğer gruptan daha yüksek bulunmuştur (Tablo XV).

Tablo XV. Çocuk Sahibi Olan ve Olmayan Grupların Empatik Eğilim Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri

EE	N	Ort.	SS	t	sd	p
ÇOCUK +	79	71.67	10.36			
ÇOCUK -	151	67.68	9.53	-2.924	228	.004

Hipotez 17 “Çocukluğunda veya ergenliğinde ailesinden şiddet gören ve görmeyen gruplar arasında ahlaki olgunluk düzeyleri açısından anlamlı bir fark vardır.” yönündeki hipotezimizin sınanması amacıyla bağımsız örneklem t- testi uygulanmıştır. Yapılan testin sonuçlarına göre, çocukluğunda veya ergenliğinde ailesinden şiddet gören (M=249.69, SS=28.92) ve şiddet görmeyen bireylerden (M=250.39, SS=21.88; $t(36.95) = -0.132$, $p = .896$) elde edilen puanlar arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür (Tablo XVI).

Tablo XVI. Çocukluğunda veya Ergenliğinde Ailesinden Şiddet Gören ve Görmeyen Grupların Ahlaki Olgunluk Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri

AO	N	Ort.	SS	t	sd	p
ŞİDDET +	32	249.69	28.92			
ŞİDDET -	198	250.39	21.88	-0.132	36.95	.896

Hipotez 18 “Çocukluğunda veya ergenliğinde ailesinden şiddet gören ve görmeyen gruplar arasında empatik eğilim düzeyleri açısından anlamlı bir fark vardır.” yönündeki hipotezimizin sınanması amacıyla bağımsız örneklem t- testi uygulanmıştır. Yapılan testin sonuçlarına göre, çocukluğunda veya ergenliğinde ailesinden şiddet gören (M=63.87, SS=11.60) ve şiddet görmeyen bireylerden (M=69.89, SS=9.47; $t(228) = -3.225$, $p = .001$) elde edilen puanlar arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Çocukluğunda veya ergenliğinde ailesinden şiddet gören bireylerin empatik eğilim puan ortalamaları diğer gruptan daha düşük bulunmuştur (Tablo XVII).

Tablo XVII. Çocukluğunda veya Ergenliğinde Ailesinden Şiddet Gören ve Görmeyen Grupların Empatik Eğilim Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri

EE	N	Ort.	SS	t	sd	p
ŞİDDET +	32	63.87	11.60			
ŞİDDET -	198	69.89	9.47	-3.225	228	.001

Hipotez 19 “Çocukluğunda veya ergenliğinde ailesinden şiddet gören ve görmeyen gruplar arasında hayvan haklarına ilişkin tutum açısından anlamlı bir fark vardır.” yönündeki hipotezimizin sınanması amacıyla bağımsız örneklem t- testi uygulanmıştır. Yapılan testin sonuçlarına göre, çocukluğunda veya ergenliğinde ailesinden şiddet gören (M=138.84, SS=15.66) ve şiddet görmeyen bireylerden (M=136.21, SS=13.65; t (228)= 0.992, p=.322) elde edilen puanlar arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. (Tablo XVIII).

Tablo XVIII. Çocukluğunda veya Ergenliğinde Ailesinden Şiddet Gören ve Görmeyen Grupların Hayvan Haklarına İlişkin Tutum Açısından Ortalama Standart Sapma ve T Değerleri

HHİT	N	Ort.	SS	t	sd	p
ŞİDDET +	32	138.84	15.66	0.992	228	.322
ŞİDDET -	198	136.21	13.65			

5. TARTIŞMA

Bu bölümde araştırmanın amacı doğrultusunda, empatik eğilim, ahlaki olgunluk ve hayvan haklarına yönelik tutum arasındaki ilişkiler tartışılmıştır. Bu amaç ile elde edilen araştırma bulguları, literatürde konu ile ilgili araştırma bulgularıyla karşılaştırılarak yorumlanmıştır. Çalışmada ayrıca demografik bilgilerden elde edilen veriler araştırmanın temel değişkenleri ile karşılaştırılmış, istatistiksel analizler sonucu elde edilmiş bulgular tartışılmıştır.

Çalışmaya katılanların empatik eğilimleri Dökmen (1988) tarafından geliştirilen “Empatik Eğilim Ölçeği”, ahlaki olgunlukları Şengün ve Kaya (2007) tarafından geliştirilen ve daha sonra Kaya ve Aydın’ın (2011) 60 maddeden oluşturulmuş halini düzenlediği “Ahlaki Olgunluk Ölçeği” ve hayvan haklarına ilişkin tutumları ise Akoğlu (2014) tarafından yüksek lisans tezi kapsamında geliştirilen “Hayvan Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği” ile incelenmiştir. Demografik bilgiler ise araştırmaya katılan bireylerin yaşları, eğitim durumları, çocuk sayıları, evcil hayvanlarının olup olmadığı gibi soruların olduğu araştırmacı tarafından geliştirilen “Demografik Bilgi Formu” aracılığıyla öğrenilmiştir.

Örneklemdaki kadın ve erkek sayıları eşit tutulduğu bu araştırmada kadınların hayvan haklarına ilişkin puan ortalamaları erkeklerden daha yüksek bulunmuştur. Çalışmadan elde edilen bu bulgu Özkul, Sarıbaş, Uzabacı ve Yüksel (2013) ve Taylor ve Signal’in (2005) bulgularını destekler niteliktedir. Akoğlu’nun (2014) çalışmasında da benzer biçimde cinsiyet değişkeninin hayvan haklarını anlamlı bir biçimde yordadığı bulunmuştur. Ahlaki olgunluk açısından kadın ve erkekler arasında fark olup olmadığına bakıldığında ise kadınların ahlaki olgunluk düzeylerinin erkeklerin ahlaki olgunluk düzeyinden yüksek olduğunu gösteren çalışmaların aksine (Şengün, 2008; Bakioğlu 2013) kadınlar ve erkekler arasında ahlaki olgunluk açısından bir fark bulunmamıştır. Keser (2017), Şenkaya (2018) ve Gürsel’in (2016)

çalışmalarında kadınların empatik eğilim düzeyleri erkeklere göre daha yüksek bulunmuştu fakat bizim çalışmamızda kadınlar ve erkekler arasında empatik eğilim açısından bir fark bulunamamıştır.

Taylor ve Signal'ın (2005) yaptığı çalışmada hayvan sahibi olma ve hayvan hakları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Araştırmamızın temel değişkenleri evcil hayvan sahibi olup olmama açısından incelendiğinde beklenenin aksine hayvan haklarına ilişkin tutum açısından evcil hayvan sahibi olan ve olmayan bireyler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Yine çalışmamızda beklenenin aksine, hayvan haklarına ilişkin tutum açısından hayatının herhangi bir döneminde evcil hayvan edinen ve edinmeyen bireyler arasında fark bulunamamıştır. Evcil hayvan sahibi olan kişilerin evcil hayvan sahibi olmayan gruptan hayvan haklarına ilişkin tutum bakımından fark göstermemesini çalışmaya katılan kişilerin, evcil hayvan edinme nedenlerini bilmememiz ile ilişkili olarak düşünebiliriz.

Empatik eğilim düzeyi ve evcil hayvan sahibi olma arasında ilişki olduğunu belirten çalışmaların (Taylor ve Signal, 2005; Poresky, 1996;) aksine bulgulara baktığımızda, empatik eğilim düzeyleri açısından evcil hayvan sahibi olan ve olmayan bireyler arasında fark olduğu yönündeki hipotezimiz doğrulanamamış ve empatik eğilim düzeyleri açısından evcil hayvan sahibi olan ve olmayan bireyler arasında bir fark bulunamamıştır. Benzer şekilde empatik eğilim düzeyleri açısından hayatının herhangi bir döneminde evcil hayvan edinen ve edinmeyen bireyler arasında da bir fark bulunamamıştır. Evcil hayvan sahibi olmaya ahlaki olgunluk düzeyi açısından baktığımızda ise ahlaki olgunluk düzeyleri açısından evcil hayvan sahibi olan ve olmayan bireyler arasında bir fark bulunamamıştır. Benzer biçimde ahlaki olgunluk düzeyleri açısından hayatının herhangi bir döneminde evcil hayvan edinen ve edinmeyen bireyler arasında da bir fark bulunamamıştır. Evcil hayvan edinmiş bireylerde beklenenin aksine bulgular edinmemizi kişilerin evcil hayvana bakışı ile açıklayabiliriz. İnsanların hayvan sahibi olma amacını inceleyen araştırmalara baktığımızda, yalnız

kalmamak, hayvanların zor zamanları atlarmaya yardımcı olması, sosyalleşmeye yardımcı olması, hareket etmeye yardımcı olması gibi sebeplerle insanların evcil hayvan edindiği görülmektedir (Staats, Wallace ve Anderson, 2008).

Anne baba olmak, sorumluluk isteyen, bilgi, beceri ve fedakarlık yapmayı gerektiren bir durumdur (Özyürek ve Şahin, 2017). Çiftler anne-baba olduklarında hayatlarında birçok şey değişir. Önceleri babalardan beklenti fazla değilken, günümüzde babalardan da çocukları besleme, bebeğin altını değiştirme, onlara sevgi gösterme gibi birçok sorumluluk beklenmektedir (Renshaw, 2005). Aileler, çocukları yeni olduğunda veya henüz çocukları küçükken evlerini çocuğa uygun hale getirirler, ekonomik olarak sorumlulukları artar, ebeveynlik yükümlülükleri ile uğraşırlar, çocuğun okul sorunları ile uğraşabilirler ve aynı zamanda kendilerine de zaman ayırmaları, kendi anne babaları ile ilgilenmeleri gerekebilir. Ergen çocuğu olan ailelere baktığımızda aileler ergenlerin değişen davranışları ile ilgilenmek durumundadırlar. Çocuklarının değişimi aileyi yıpratır, ergen asiliği ile uğraşırlar. Çocukları büyüyüp üniversiteye gitme evlenme gibi sebeplerle evden ayrıldıklarında ebeveynler yine maddi sorumluluk üstlenir ve çocukları evden ayrıldığı için evlilik ilişkilerini tekrar canlı tutmaya çalışırlar (Gladding, 2015). Bu yüzden çocuk sahibi olan ve olmayan bireyler arasında hayvan haklarına ilişkin tutum, ahlaki olgunluk ve empatik eğilim açısından fark olacağı hipotezlerimiz arasındaydı. Çalışmamızda çocuk sahibi olan ve olmayan gruplar arasında hayvan haklarına ilişkin tutum açısından anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür.

Empatik eğilim düzeyleri açısından çocuk sahibi olan ve olmayan gruplar karşılaştırıldığında ise çocuk sahibi olan ve olmayan gruplar arasında empatik eğilim düzeyleri açısından anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bu bulgular Çakır'ın (2015) çalışmasını destekler nitelikte ise de Atlı ve Kutlu (2012)'nin çalışmasına göre çocuk sahibi olan bireylerin empatik eğilim puanları çocuk sahibi olmayan bireylerden yüksek olsa da çocuğu olan ve çocuğu olmayan bireyler arasında empatik eğilim açısından anlamlı bir fark

yoktur. Benzer biçimde, Ergenç (2016), Kılıç (2016) ve İspirli'nin (2018) çalışmalarında çocuğu olan ve olmayan bireyler arasında empatik eğilim puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamadığını görüyoruz.

Ahlaki olgunluk düzeyleri açısından çocuk sahibi olan ve olmayan grupları karşılaştırıldığında, çocuk sahibi olan ve olmayan gruplar arasında ahlaki olgunluk düzeyleri açısından anlamlı bir fark olduğu gözlenmektedir. Elde ettiğimiz bu bulgunun aksine Ünal (2016), küçük şehirlerde ve mega kentlerde yaşayan bireylerin çocuk sahibi olup olmamaları ile ahlaki olgunluk puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığını göstermiştir. Çocuk sahibi olan bireylerin belirli bir olgunluk düzeyinde olmasını beklediğimizden ahlaki olgunluk düzeyi ile de çocuk sahibi olan ve olmayan gruplar arasında bir fark çıkması beklentilerimizi karşılar nitelikte bir bulgudur.

Çalışmamızda demografik formda sorduğumuz “bugüne kadar herhangi bir suçtan ceza aldınız mı” sorusuna 230 katılımcıdan sadece 5 kişi ceza aldığını belirttiğinden suç işleme ve hayvana yönelik tutum, ahlaki olgunluk veya empatik eğilim arasında bir ilişki kuramadık. Örneklemimizin daha çok suç geçmişi olmayan bireylerden oluşmuş olmasını çalışmamızın sınırlılığı olarak görebiliriz.

Aile içi şiddet, ailedeki üyelerden birinin diğer bir aile üyesi tarafından yaşamını, fiziksel bütünlüğünü, psikolojik bütünlüğünü ya da bağımsızlığını tehlikeye sokan, kişilik ya da kişilik gelişimine önemli ölçüde zarar veren fiil ya da ihmal olarak tanımlanabilir (Akın, 2013). Aile içi şiddet, ailedeki güç dengesizliğinden kaynaklanır ve fiziksel, cinsel, ekonomik ve psikolojik boyutları olabilir (Gladding, 2015). Çalışmamızdaki katılımcıların %13.9'u çocukluğunda veya ergenliğinde ailelerinden şiddet gördüklerini belirtmişti. UNICEF'in 2010 yılında yayınladığı rapora baktığımızda ise 7-18 yaş arası çocukların %56'sının fiziksel

istismara uğradığını görüyoruz. Bu durumu katılımcıların bilgi vermekten çekinmeleri ile açıklayabiliriz (Akdemir, 2016).

Aile içi şiddet davranışına baktığımızda bu durumun sonucu olarak şiddete maruz kalan çocukların, arkadaşlarına, çevresindekilere, hayvanlara zalimce davranışlarda buldukları ve davranışlarının sonuçlarından acı çekmediklerini görmekteyiz (Ünal, 2005). Birçok çalışma, hayvana yönelik şiddet davranışı gösteren kişilerin aile içi şiddete maruz kaldığını desteklemektedir (Arluke, Levin, Luke ve Ascione, 1999). Bu doğrultuda çocukluğunda veya ergenliğinde ailesinden şiddet gören ve görmeyen gruplar arasında hayvan haklarına ilişkin tutum açısından fark olup olmadığını inceledik. Beklenenin aksine, çocukluğunda veya ergenliğinde ailesinden şiddet gören ve görmeyen gruplar arasında hayvan haklarına ilişkin tutum açısından anlamlı bir fark bulunmadı. Birçok çalışmada ise ailelerinden şiddet gören çocukların, hayvanlara yönelik kötü davranışlar gösterdiğini görmekteyiz (Duncan ve Miller, 2002). Seri katillerle yapılan bir çalışmada, cinayet işleyen kişilerin çocukluklarında aileleri tarafından aşağılandıkları öğrenilmiştir. Aşağılanmış çocukların, haysiyetlerini tekrar kazanmak amacıyla öfkelerini hayvanlara yönelttikleri görülmüştür (Wright ve Hensley, 2003). Çalışmamızın aksine literatürdeki birçok çalışmada aile içi şiddete uğrayan kişilerin hayvana yönelik şiddete yöneldiğini görüyoruz. Çocuklukta hayvana yönelik şiddetin, yetişkinlikte insana yönelik şiddete dönüşebileceğine dair çalışmalar bulunmaktadır (Arluke, Levin, Luke ve Ascione, 1999; Holoyda ve Newman, 2016). Bu yüzden çocukluğunda hayvana yönelik şiddet uygulayan kişilerin yetişkinliklerinde de benzer davranışlara yönelmemeleri için dikkat edilmesi gerektiği ve uzman desteği almaları gerektiği düşünülmektedir. Literatürdeki bulgular daha çok çocukluğunda şiddete uğrayan bireylerin yine çocukluklarında hayvanlara yönelik davranışları üzerinedir. Oysaki çalışmamızın katılımcılarını yetişkinler oluşturmaktadır. Yetişkinler, genellikle kendilerini iyi

gösterme eğiliminde olduklarından literatürden farklı bulguların edinilmesini bu şekilde açıklayabiliriz.

İbiloğlu (2012) aile içi şiddetin nedenleri arasında empati azlığını da göstermektedir. Çalışmamızda, çocukluğunda veya ergenliğinde ailesinden şiddet gören grupların empatik eğilim düzeyleri karşılaştırıldığında, çocukluğunda veya ergenliğinde ailesinden şiddet gören bireylerin empatik eğilim puan ortalamaları diğer gruptan daha düşük bulunmuştur. Şiddetin iletişim kurma sürecini aksattığı ve empatinin iletişim kurma sürecinde etkili olduğu düşünüldüğünde, elde ettiğimiz bulgu şaşırtıcı görünmemektedir.

Beklenenin aksine, çocukluğunda veya ergenliğinde ailesinden şiddet gören ve görmeyen gruplar, ahlaki olgunluk düzeyleri açısından karşılaştırıldığında ise aralarında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Ahlaki olgunluk ile ilgili daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Çalışmamızda çocukluğunda veya ergenliğinde kişilerin ailelerinden şiddet görüp görmediklerine baktık fakat anneleri şiddete uğramış çocuklar da şiddetten etkilenir. Ailelerinde şiddeti görerek büyüyen çocuklar ilerleyen yıllarda şiddet uygulayan kişi konumunda olabilirler (İbiloğlu, 2012). Araştırmamızda çocukluk veya ergenlikte maruz kalınan şiddete ek olarak “çocukluk veya ergenliğinizde ailenizde şiddete tanık oldunuz mu” şeklinde soru sorulabilirdi. Şiddete uğramaktan başka şiddete tanık olan bireylerin de benzer biçimde ahlaki olgunluk, hayvan haklarına yönelik tutumu ve empatik eğilimleri incelenebilir (İbiloğlu, 2012).

Ahlaki olgunluk, kişinin duygu, düşünce, yargı, tutum ve davranışlarındaki ahlaka uygun olmayan bütün uygunsuzluğu vicdanında hemen hissedebilmesine yardımcı olan mükemmellik düzeyidir. Ahlaki olgunluğa ulaşan kişiden güvenilir, sorumlu, saygılı, adil, kendisini kontrol edebilen, kural ve kanunlara uyan ve empati yeteneği gelişmiş bir birey

olması beklenir (Şengün ve Kaya, 2007). Ahlaki olgunluk genellikle Lawrence Kohlberg ve geliştirmiş olduğu ahlaki yargı gelişimi düzey ve evreleri, ahlaki olgunluk düzeyleri olarak da değerlendirilmektedir. Empati de ahlaki olgunluğu etkileyen faktörler arasında görülmektedir (Özen, 2011).

Empati, karşımızdaki kişinin duygu ve düşüncelerini anlama ve bunları paylaşma ile ilgilidir (Kapıkıran, 2016). Empatik eğilim ise empatinin duygusal bir boyutu olup, kişilerin empati yapma gücünü gösterir. Empatik eğilimin daha çok doğuştan gelen bir kişilik özelliği olduğu düşünülmektedir. Değiştirilmesi oldukça güçtür ve bundan dolayı uzun süreli eğitime ihtiyaç vardır (Karaca, Açıkgöz, Akkuş, 2013).

Çalışmamızda temel hipotezlerimizden birisi empatik eğilim ile ahlaki olgunluk arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu yönündeydi. Elde edilen bulgular sonucunda hipotezimiz doğrulandı. Bu bulgu, daha önce yapılmış benzer çalışmaları (Chlopan, McCain, Carbonell ve Hagen, 1985; Sarmusak, 2011; Barriga, Sullivan-Cosetti ve Gibbs, 2009) destekler niteliktedir. Ahlaki olgunluğa sahip bireyden empatik eğilime de sahip olmasını beklediğimizden bu bulgu şaşırtıcı değildir.

Temel hipotezlerimizden bir diğeri ise empatik eğilim ile hayvan haklarına ilişkin tutum arasında ilişki olduğuydu. Bu hipotezimiz de desteklenmiş ve bireylerin empatik eğilim ve hayvan haklarına ilişkin tutumları arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. İnsanların hayvanlara yönelik davranışlarının, insanların insanlara yönelik davranışlarını da etkilediğine dair veriler bulunmaktadır. Bulgularımızla tutarlı bir biçimde Taylor ve Signal'ın (2005) çalışmalarında da empati düzeyi ile hayvan sahiplenme ve hayvanlara yönelik davranışlar arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ülkemizde, Hayvan Hakları Federasyonu ve Barınak Gönüllüleri Hayvanlara Yaşam Hakkı Derneği de hayvan

hakları ve empati arasında ilişki olduğunu düşündüğünden empati temalı kampanya düzenlemiş ve film gösteriminde hayvan haklarına yönelik empati kurmayı amaçlamıştır.

Çalışmamızda beklediğimiz şekilde ahlaki olgunluk düzeyi ile hayvan haklarına ilişkin tutum arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. İnsan merkezli ahlak anlayışları, insanların hayvanlara eziyet etmesi gibi konularda yasaklar koyar fakat konu burada hayvandan çok insanın nitelikleridir. İnsan merkezdedir ve çevresindeki hayvanlar da ona uyum sağlamalıdır. Burada hayvanların haklarından ziyade insanın ahlaklı davranıp davranmaması önemlidir (Ünder, 1997). Canlı merkezci ahlak anlayışında ise sadece insan değil, bitki ve hayvanlar da hak sahibiydi (Kayaer, 2013). Ahlak konusunda çeşitli görüşler varken, ahlaki olgunluk kavramı, ahlaki değerleri içselleştirmeyi içerir ve bir kişilik özelliği olarak görülür. Ahlaki olgunluğa sahip kişilerin ahlak dışı davranışta bulunması beklenemez (Kaya ve Aydın, 2011). Bu açıdan bakıldığında ahlak ve ahlaki olgunluğun birbirlerinden farklı kavramlar olduğu, ahlak ile hayvan haklarına yönelik tutum arasındaki ilişkiden ziyade ahlaki olgunluğa ulaşmış kişilerin hayvan haklarına yönelik tutumları arasında ilişkinin çalışıldığını belirtmek daha uygun görünmektedir.

Önemli bir bulgu olarak çalışmamızda yaptığımız regresyon analizi ile empatik eğilim düzeyi ve ahlaki olgunluğun hayvan haklarına ilişkin tutumu yordayıp yordamadığına baktık. Elde ettiğimiz bulgular, araştırmaya katılan kişilerin ahlaki olgunluk düzeylerinin hayvan haklarına ilişkin tutumlarının anlamlı bir yordayıcısı olduğunu, fakat, empatik eğilimin, kişilerin hayvan haklarına ilişkin tutum düzeylerini anlamlı yordayamadığı ve önemli bir etkiye sahip olmadığını göstermiştir. Çalışmamızda, empatik eğilim ve hayvan haklarına ilişkin tutum arasında bir ilişki olduğu bulunsa da hayvan haklarına ilişkin tutum düzeylerini yordamadığı görülmektedir.

6. SONUÇ

İstanbul ilinde 115 kadın ve 115 erkeğe ulaşılan bu çalışmada empatik eğilim, hayvan haklarına ilişkin tutum ve ahlaki olgunluk arasında ilişki ve demografik bilgilerden elde edilen veriler çalışılmıştır.

Elde ettiğimiz bulgular, çalışmaya katılan kişilerin empatik eğilim, ahlaki olgunluk düzeyi ve hayvan haklarına ilişkin tutumları arasında ilişki olduğunu göstermiştir. Araştırma için elde ettiğimiz bir diğer önemli bulgu, araştırmaya katılan kişilerin ahlaki olgunluk düzeylerinin, hayvan haklarına ilişkin tutumlarının anlamlı bir yordayıcısı olduğu, fakat, empatik eğilim düzeylerinin, kişilerin hayvan haklarına ilişkin tutum düzeylerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını görülmüştür. Elde ettiğimiz bulguların Türk Ceza Kanunu ve Hayvanları Koruma Kanununda yapılacak değişikliklere ışık tutması beklenmektedir.

Cinsiyet yönünden çeşitli değişkenleri karşılaştırdığımızda ise kadınları ve erkekler arasında hayvan haklarına ilişkin tutum yönünden bir fark olsa da empatik eğilim ve ahlaki olgunluk açısından bir fark bulunamamıştır.

Demografik bilgilerde sorguladığımız evcil hayvan sahibi olma veya hayatın herhangi bir döneminde evcil hayvan sahibi olma konusunda ise hayvan haklarına ilişkin tutum, empatik eğilim ve ahlaki olgunluk değişkenleri ile evcil hayvan sahibi olan ve olmayan gruplar arasında bir fark bulunamamıştır. Benzer bir biçimde hayatın herhangi bir döneminde evcil hayvan sahibi olan gruplar ve olmayan grupları karşılaştırdığımızda ise empatik eğilim, hayvan haklarına ilişkin tutum ve ahlaki olgunluk açısından hayatının herhangi bir döneminde evcil hayvan edinen ve edinmeyen gruplar arasında bir fark çıkmamıştır. Evcil hayvan sadece ailede herhangi bir bireyin eğlenmesi, canının sıkılmaması veya güzel görüldüğü için satın alınmış olması gibi sebeplerle edinilmiş olabilir. Evcil hayvan sahibi olan ve olmayan

katılımcılar arasındaki farkın daha net anlaşılabilmesi için sonraki çalışmalarda evcil hayvan edinme nedeninin sorulmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Çocuk sahibi olan ve olmayan grupları karşılaştırdığımızda ise çocuk sahibi olan grupların empatik eğilim ve ahlaki olgunluk puanları diğer gruptan daha yüksek iken, hayvan haklarına ilişkin tutum açısından çocuk sahibi olan ve olmayan gruplar arasında bir fark bulunamamıştır.

Son olarak çocukluğunda veya ergenliğinde ailesinden şiddet gören ve görmeyen grupları karşılaştırdığımızda elde ettiğimiz bulgularda, çocukluğunda veya ergenliğinde ailesinden şiddet gören bireylerin empatik eğilim puan ortalamaları diğer gruptan daha düşük bulunmuş fakat ahlaki olgunluk ve hayvan haklarına ilişkin puanları bakımından şiddet gören ve görmeyen gruplar arasında bir fark bulunamamıştır.

Çalışmamızın empatik eğilimin birçok değişkende etkisinin olduğunu görüyoruz. Empatik eğilimin daha çok doğuştan gelen küçük yaşta edinilen bir kişilik özelliği olduğu düşünülmektedir. Elde ettiğimiz verilere göre empatik eğilim ve ahlaki olgunluğun ilişki içerisinde olduğunu fakat hayvan haklarına yönelik tutumlarda ahlaki olgunluğun etkisinin daha büyük olduğunu gördük. Ahlaki olgunluk, sonradan edinilen bir özelliktir. Bu yüzden çocuk yetiştirirken ahlaki değerleri ve empatik eğilimi yüksek bir çocuk yetiştirildiğinde, bu çocuğun ileride hayvan haklarına ilişkin tutumlarının daha olumlu yönde olmasının sağlanacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdemir, S. (2016). İlkokul öğrencilerinde hayvana yönelik kötü davranış ile saldırganlık ve empati düzeyleri arasındaki ilişki. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- Akın, M. (2013). Aile içi şiddet. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 71(1), 27-41.
- Akkoyun, F. (1982). Empatik anlayış üzerine. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 15(2), 63-69.
- Akoğlu, S.Ç. (2014). Ekolojik ikilemler ve hayvan hakları: Yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi ve değerler açısından bir inceleme. Yayınlanmamış yüksek lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Aktaş, K. (2014). Etik-Ahlâk İlişkisi ve Etiğin Gelişim Süreci. Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1(2).
- Aliyeva, A. (2013). XVIII. Yüzyılda boğa güreşleri imgesinin edebiyata yansıması. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Altınbaş, K., Gülöksüz, S., Özçetinkaya, S., & Oral, E. T. (2010). Empatinin biyolojik yönleri. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 2(1).
- Altuğ, T. (2009). Hayvan deneyleri etiği. Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık. 53-68.
- Arluke, A., Levin, J., Luke, C., & Ascione, F. (1999). The relationship of animal abuse to violence and other forms of antisocial behavior. Journal of Interpersonal Violence, 14(9), 963-975.

- Armutak, A. (2008). İslam dini kutsal kitabında hayvan hakları. İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, 34(1), 57-66.
- Armutak, A. (2008). Yahudi ve hristiyan dini kutsal kitaplarında hayvan hakları. İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, 34(1), 39-55.
- Armutçu, O. (2018). Hapis geliyor. 18 Nisan 2018 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/hapis-geliyor-40706206> adresinden erişildi.
- Atak, H. (2017). Piaget ve Vygotsky'nin kuramlarında çocukların toplumsallaşma süreci. Psikiyatride Guncel Yaklasimler-Current Approaches in Psychiatry, 9(2), 163-176.
- Atlı, A. ve Kutlu, M. (2012). Çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtlarında çalışan personelin empatik eğilim düzeylerinin incelenmesi. Journal of Society & Social Work, 23(1).
- Bakırcıoğlu, R. (2014). Ansiklopedik eğitim ve psikoloji sözlüğü. Nostalji.
- Bakioğlu, F. (2013). Kùltürlerarası tolerans ile ahlaki olgunluk arasındaki ilişkinin incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Barnett, M. A. (1987). Empathy and related responses in children. Empathy and its development, 146-162.
- Barriga, A. Q., Sullivan- Cosetti, M., & Gibbs, J. C. (2009). Moral cognitive correlates of empathy in juvenile delinquents. Criminal Behaviour and Mental Health, 19(4), 253-264.
- Bekki, S. (1996). Türk Mitolojisi'nde Kurban. Akademik Araştırmalar, 3, 16-28.
- Bekmezci, H., Yurttaş, Ç., ve Özkan, H. (2014). Ebelik Bölümü Öğrencilerinin Empatik Eğilim Düzeylerinin Belirlenmesi. Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi, 2(1), 46-54.

https://bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/002/050/original/hayvanlar%C4%B1_koruma_kanunu_tasar%C4%B1s%C4%B11.pdf?1516201058, Erişim Tarihi: 18.04.2018

Bilgin, B. T. (2017). Ahlaki olgunluğun yordanmasında kişilik özelliklerinin ve bazı değişkenlerin etkisinin incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.

Biray, N. (2009). 12 hayvanlı Türk takvimi—Zamana ve insana hükmetmek. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 15(39).

Campbell, R. L., & Christopher, J. C. (1996). Moral development theory: A critique of its Kantian presuppositions. *Developmental review*, 16(1), 1-47.

Chlopan, E.B., McCain, M.L., Carbonell, J.L. and Hagen R.L. (1985). Empathy: Review of Available Measures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48 (3), 635-653.

Corey, G. (2008). Psikolojik danisma, psikoterapi kuram ve uygulamalari. (T. Ergene, ev.). Ankara: Mentis Yayıncılık, 2005.

akır, B. (2015). Ortaokul ğretmenlerinin dindarlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi (nye rneği). Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

am, Z., avdar, D., Seydooğulları, S., & ok, F. (2012). Ahlak gelişimine klasik ve yeni kuramsal yaklaşımlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1211-122.

atalbas, R. (2011). Türklerde Hayvan Sembolizmi ve Din Iliskisi. *TURAN: Stratejik Arastirmalar Merkezi*, 3(12), 49.

- Çay, E. Ş. (2016). Özel eğitim gereksinimi olan çocukların ebeveynleri ile özel eğitim gereksinimi olmayan çocukların ebeveynlerinin bedensel duyuları abartma düzeyleri ve empatik eğilim düzeyleri bakımından karşılaştırılması. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi , İstanbul.
- Çiçek, A. (2006). Sağlık çalışanlarının empatik eğilim ve becerilerinin değerlendirilmesi. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çiftçi, N. (2003). Kohlberg'in bilişsel ahlak gelişimi teorisi: Ahlak ve demokrasi eğitimi.
- Çileli, M. (1981). 14-18 Yaşları Arasındaki Öğrencilerde Ahlaki Yargının Zihinsel Gelişim Psikolojisi Yaklaşımı İle Değerlendirilmesi, Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Çoban, H. (2015). İlk Çağda Atın Evcilleştirilmesi-Ehlileştirilmesinde Türklerin Rolü. Bildiriler, 137.
- Davis, M. H. (1980). A multidimensional approach to individual differences in empathy.
- Davis, M. H. (2018). Empathy: A social psychological approach. Routledge.
- Demetriou, H. (2018). Empathy, Emotion and Education.
- Dodurka, T. (2007). Geçmişten günümüze Avrupa ülkeleri ve Türkiye’de hayvan hakları. 14 Mayıs 2018 tarihinde <http://www.fatihbelediyesiyedikulehayvanbarinagi.com/kose-yazarlari/prof-dr-tamer-dodurka/gecmisten-gunumuze-avrupa-ulkeleri-ve-turkiyede-hayvan-haklari/> adresinden erişildi.
- Doğan, A. (2004). “Aşırı/ılımlı belirlenimcilik ve ahlaki sorumluluk”. Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (6), 1-16.

- Doğan, L. (2001). Türk kültüründe hayvanlar ve hayvan isimleri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 12(12).
- Dökmen, . (1987). Empati kurma becerisi ile sosyometrik statü arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 20(1-2), 183-207.
- Dökmen, . (1998). Empatinin yeni bir modele dayanılarak llmesi ve psikodrama ile geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 21 (1), 155-190.
- Dökmen, . (2005). *İletişim atıŐmaları ve Empati* (31. Baskı). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Dönmez, B. (2013). Hayvanlara Yönelik İŞlenen Suçlar Crimes Against Animals. *Journal of Yaşar University*, 8(zel).
- Duncan, A., & Miller, C. (2002). The impact of an abusive family context on childhood animal cruelty and adult violence. *Aggression and Violent Behavior*, 7(4), 365-383.
- Du Toit, C. W. (2015). Pursuing an understanding of animal consciousness: Implications for animal morality and a creaturely theology. *Verbum et Ecclesia*, 36(3), 1-10.
- Ekşi, H. (2006). Bilişsel ahlak gelişimi kuramı: Kohlberg ve sonrası. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.
- Elmalı, H. (2011). "İslam'da Hayvan hakları", I. Hayvan Hakları Sempozyumu, İzmir.
- Ergenç, B. (2016). Anasınıfı ğretmenlerinin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin sosyal becerileri ve empatik eğilim düzeyleri üzerindeki rolü. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Ergün, Y. (2010). Hayvan deneylerinde etik. *ArŐiv Kaynak Tarama Dergisi*; Cilt: 19 Sayı: 4.
- Ersanlı, K. (2005). *DavranıŐlarımız, Gelişim ve ğrenme*. Samsun: Eser Matbaası.

- Ersoy, E., & Köşger, F. (2016). Empati: Tanımı ve önemi. *Osmangazi Tıp Dergisi*, 38, 1-7.
- Gladding, S. T. (2015). *Family therapy: History, theory, and practice*. Pearson.
- Goralnik L., Nelson M.P. (2012). Anthropocentrism. In: Ruth Chadwick, editor. *Encyclopedia of Applied Ethics, Second Edition, volume 1*. San Diego: Academic Press; pp. 145–155.
- Gürsel, H. E. (2016). Branş öğretmenlerinin empatik eğilim düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.
- Halil, Y. (2006). Hayvan Haklarına Bakış. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (62), 228.
- Hoffman, M. L. (1970). Moral Development. *Carmichael's Manual of Child Psychology*, 2, 261-359.
- Holoyda, B. J., & Newman, W. J. (2016). Childhood animal cruelty, bestiality, and the link to adult interpersonal violence. *International journal of law and psychiatry*, 47, 129-135
- Howe, D. (2012). *Empathy: What it is and why it matters*. Palgrave Macmillan.
- İlgar, R. (2007). Türkiye’de hayvan hakları ihlallerine coğrafi açıdan bakış. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1).
- İbiloğlu, A. O. (2012). Aile içi şiddet. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(2).
- İspirli, Ö. Ç. (2018). Yönetici hemşirelerin kişisel açılım ve geri bildirim düzeylerinin empatik eğilim ve kişilerarası problem çözme becerileriyle ilişkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Jasper, J. M., & Nelkin, D. (1992). The animal rights crusade. *Life in Society*, 225.

- Jolliffe, D. ve Farrington D. P. (2004) Empathy and Offending: A Systematic Review and Meta- Analysis, *Aggression and Violent Behaviour*, 9 (5), 441- 476.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Günümüzde insan ve insanlar: Sosyal psikolojiye giriş*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kapıkıran, N. A. (2016). Üniversite öğrencilerinde ahlaki davranışın empatik eğilim ve kendini ayarlama açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28).
- Karaca, A., Açıkgoz, F., & Akkuş, D. (2013). Eğitim ile empatik beceri ve empatik eğilim geliştirilebilir mi?: Bir sağlık yüksekokulu örneği.
- Karadavut, Z. ve Yeşildal, Ü. Y. (2007). Anadolu-Türk Folklorunda Geyik. *Milli Folklor*, 76, 102-112.
- Karaman, A. S. (2012). Dört farklı suç tipinde empatik beceri düzeylerinin karşılaştırılması. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kardaş, S. (2013). 6. sınıf öğrencilerinin demokratik tutumları ile ahlaki olgunluk düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi (Kadıköy ilçesi örneği). Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kaya, A., & Siyez, D. M. (2010). KA-Sİ çocuk ve ergenler için empatik eğilim ölçeği: Geliştirilmesi geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 35(156).
- Kayaer, M. (2013). Çevre ve etik yaklaşımlar. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(2).

- Kaya, M. ve Aydın, C. (2011). Üniversite öğrencilerinin dini inanç ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30(30), 15-42.
- Kellert, S. R., Felthous, A. R. (1985). Childhood cruelty to animals among criminals and non-criminals. *Human Relations*, 38, 1113-1129.
- Keser, G. (2017). Üniversite öğrencilerinin empatik eğilim, duygusal zeka ve akılcı olmayan inanç düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Kılıç, A. (2016). Turist rehberlerinde empatik eğilim ve çatışma çözme davranışı ilişkisi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Koca, S. (2016). Ahlâk Kavramı Üzerine Etimolojik ve Semantik Bir Araştırma. Kısaltması:“Ahlâk-Etimolojik...”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 57(2), 121-135.
- Kohlberg, L. (1971). Stages of moral development. *Moral education*, 1, 23-92.
- Kohlberg, L., & Hersh, R. H. (1977). Moral development: A review of the theory. *Theory into practice*, 16(2), 53-59.
- Köseoğlu, A. (2013). İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin algıladıkları ebeveyn kabul-red düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek lisans tezi, Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Kulaksızoğlu, A. (2004). *Ergenlik psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Kumbaroğlu, Z. B. (2013). Spor yapan ve yapmayan ortaöğretim öğrencilerinin empatik eğilim düzeyleri ile benlik saygısı düzeylerinin çeşitli sosyo-demografik özelliklerine göre karşılaştırılması. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Levine, M.A. (2012). Domestication of the horse, in Neil Asher Silberman (ed.), *The Oxford Companion to Archaeology, Second Edition*. Oxford University Press, USA, 978-0-19-973578-5, pp 15-19.
- Lickona, Thomas E. (1991). *Educating for Character: How Our Schools can Teach Respect and Responsibility*. New York: Bantam Books.
- McLaren, K. (2013). *The art of empathy: A complete guide to life's most essential skill*. Sounds True.
- Melikoğlu, B. (2009). Türkiye’de kurulan ilk Hayvanları Koruma Derneğinin tarihsel gelişimi. *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, 80(1), 37-44.
- Memiş, M. (2014). İstanbul Arkeoloji Müzesi’ndeki gladyatör stelleri. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Mercer, S. W., & Reynolds, W. J. (2002). Empathy and quality of care. *Br J Gen Pract*, 52(Suppl), S9-12
- Özbay, M. H., & Canpolat, B. I. (2003). Psikoterapide empati-nesnellik ikilemi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 6(1), 39-45.
- Özen, Y. (2011). Etik mi? ahlak mı? modernite mi? medeniyet mi. *Değerler Eğitimine Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım*). Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(5), 63-87.
- Özer, B. (2018). *Tarih Dersleri Yardımcı Ders Kitabı*. Google Commerce Ltd.

- Özkul, T., Sarıbaş, T., Uzabacı, E., & Yüksel, E. (2013). Türk Toplumunun Hayvan Hakları Kavramına Yaklaşımının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: II. Hayvan Sevgisi, Hayvanları Tanımlama, Hayvan Sahipliği ve Beslenme Alışkanlıklarına Yönelik Tutum Analizi. *Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 365-369.
- Özyürek, A., & Şahin, F. T. (2017). Anne-baba olmak ve anne-babaların çocuk yetiştirme tutumları. *Pegem Atıf İndeksi*, 41-57.
- Pala, A. (2008). Öğretmen adaylarının empati kurma düzeyleri üzerine bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(23), 13-23.
- Poresky, R. H. (1996). Companion animals and other factors affecting young children's development. *Anthrozoös*, 9(4), 159-168.
- Rae, G. (2014). "Anthropocentrism" Henk ten Have (Ed.). *Encyclopedia of global bioethics* (1-12). Springer Science+Business Media Dordrecht.
- Rehber, E. (2007). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerin empatik eğilim düzeylerine göre çatışma çözme davranışlarının incelenmesi. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Renshaw, D. C. (2005). Fathering today. *The Family Journal*, 13(1), 7-9.
- Rogers, C. R. (1983). Empatik olmak değeri anlaşılmamış bir varoluş şeklidir. Çeviri: F. Akkoyun), *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16, 103-124.
- Rogers, C. R. (1957). The necessary and sufficient conditions of therapeutic personality change. *Journal of consulting psychology*, 21(2), 95.
- Şakar, S. Ö. (2010). Dil, Kültür Bağlamında Bazı Yarışlar ve Ödülleri. *Destanlarda Yarış*, 164.

- Sakin, A. (2007). Okul öncesi öğretmenlerin mesleki etik davranışlar hakkındaki görüşleri ile ahlaki yargı düzeyleri ve öğretmenlik tutumlarının incelenmesi. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Santrock, J. W. (2011). Yaşam boyu gelişim (G. Yüksel, Çev.) Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Sarmusak, D. (2011). İlköğretim öğrencilerinin empatik eğilimleri ve algıladıkları öğretmen tutumlarının öğrencilerin ahlaki değer yargılarına etkisi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Satılmış, H. B. (2012). Dokuzuncu sınıf öğrencilerinin bazı değişkenlere göre psikolojik belirtileri ve empatik eğilim düzeyleri. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Savaş, T., Yurtman, İ. Y., & Tölü, C. (2009). Hayvan hakları ve hayvan refahı: Felsefi bakış-nesnel arayışlar. Hayvansal Üretim, 50(1), 54-61.
- Skinner, B. F. (2001). The design of cultures. Behavior and Social Issues, 11(1), 4.
- Staats, S., Wallace, H., & Anderson, T. (2008). Reasons for companion animal guardianship (pet ownership) from two populations. Society & Animals, 16(3), 279-291.
- Straughan, R. (2008). Ahlaki gelişim, dini düşünce ve davranışlar. (A. İmamoğlu ve T. Aksöz, Çev.). Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 10(17).
- Şengün, M. (2007). Ahlaki Gelişimin Psiko-Sosyal Dinamikleri. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 23(23), 201-221.
- Şengün, M. (2008). Lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerinin bazı kişisel değişkenler açısından incelenmesi. Yayımlanmamış doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

- Şengün, M., & Kaya, M. (2007). Ahlaki olgunluk ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24(24-25), 51-64.
- Şenkaya, B. (2018). Okul öncesi eğitim kurumlarındaki yöneticilerin empatik eğilimleri. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Taylor, N., & Signal, T. D. (2005). Empathy and attitudes to animals. *Anthrozoös*, 18(1), 18-27.
- Timuçin, A. (2004). Felsefe sözlüğü. Bulut Yayın Dağıtım.
- Trusty, J., Lobby, E.J., Sandhu, D. S. (2002). *Multicultural Counseling: Context, Theory and Practice and Competence*. New York: Nowa Science Publishers, Inc.
- Türer, Öztik, S. (2015). Profesyoneller için ahlaki gelişim ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Türkmen, F. (2012). Türk kültüründe tarihi gelişim içinde hayvan ve bitkilerin" ölçü birimi" olarak kullanılması hakkında. *Milli Folklor*, 24(95).
- Ural, Ş. (1999). Epistemolojik Açıdan Değerler ve Ahlak. *Doğu Batı*,(4), 41.
- Ünal, G. (2005). Aile içi şiddet. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 8(8).
- Ünal, G. (2016). Küçük şehirlerde ve megakentlerde yaşayan bireylerin ahlaki olgunluk düzeyi, yaşam kalitesi ve umutluluk düzeyi açısından incelenmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Ünder, H. (1997). Çevre Ahlakı: İnsanmerkezcilik ve Çevremerkezcilik. *Ada Kentliyim*, 10, 82-87.

- Wright, J., & Hensley, C. (2003). From animal cruelty to serial murder: Applying the graduation hypothesis. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 47(1), 71-88.
- Yalın, S. (2015). "Ahmet Hamdi Akseki'de Ahlaki Sorumluluk". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (38): 209-225.
- Yar, A. (2014). "Kur'an'ın hayvanlar hakkındaki anlatımları".
- Yaşar, A., & Yerlikaya, H. (2004). Dünyada ve Türkiye'de hayvan haklarının tarihsel gelişimi. *Vet Bil Derg*, 20(4), 39-46.
- Yılmaz, C., & Ersoy, N. (2014). Animal interaction with chronic and critical patient-Kronik ve kritik hasta ile hayvan etkileşimi. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, (1), 34.
- Yılmaz, Ç. (2018). Bakanlığın şikayet şartına itiraz. 18 Nisan 2018 tarihinde <http://www.milliyet.com.tr/bakanligin-sikayet-sartina-itiraz-gundem-2589504> adresinden erişildi.
- Yüksel, A. (2004). Empati eğitim programının ilköğretim öğrencilerinin empatik becerilerine etkisi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 341-35.
- Zengin, S. E. (2017). Öznenen nesneye: Söylem analizi üzerinden hayvanın değişen statüsü hakkında bir inceleme. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

EKLER

EK 1. AYDINLATILMIŞ ONAM FORMU

Sayın katılımcı,

Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Sosyal Bilimler Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi olan Şebnem UYGUN tarafından, Dr. Öğr. Üyesi Mustafa OKUDAN danışmanlığında yürütülen, Yüksek Lisans Tezi kapsamında bilimsel veri sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Bu çalışma ahlaki olgunluk ve empatik eğilim ile hayvan haklarına bakış arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmak amacıyla yapılmaktadır.

Çalışmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayanmakta olup, katılmak istemediğiniz takdirde ya da katılım sağladıktan sonra devam etmek istemezseniz, bu durumda size her hangi bir soru yöneltmeden çalışmadan ayrılabilirsiniz. Soruların cevaplanması yaklaşık 20-25 dakika sürecektir. Katılımcılardan isim, iletişim ve diğer özel bilgileri istenmemektedir. Sonuçlar kesinlikle gizli tutulacak ve sadece araştırma amacıyla kullanılacaktır.

Sizin içten ve gerçek cevaplar vermeniz araştırmada geçerli ve güvenilir sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır. Bu nedenle sorulara gerçek duygu ve düşüncelerinizi yansıtmak şekilde dürüstçe ve titizlikle cevap verirseniz ve tüm soruları eksiksiz cevaplarsanız, bu çalışmanın daha verimli olmasına katkı sağlamış olacaksınız. Söz konusu bilgilerin toplanmasının amacı, toplum hakkında genel bir fikir edinmektir ve bu bilgilerle tek tek bireylere yönelik hiçbir çıkarıma varılmayacaktır.

Bu araştırma ile ilgili sorularınız ya da iletmek istediğiniz herhangi bir şey olursa, aşağıdaki iletişim bilgilerini kullanabilirsiniz.

e-posta: sbnm_uygun@hotmail.com

Yukarıdaki metni okudum ve çalışmanın amacını anladım. Bu çalışmayı herhangi bir neden belirtmek zorunda kalmadan istediğim zaman bırakabileceğimi anladım.

Çalışmaya katılmayı kabul ediyorum

Tezi hazırlayan

Şebnem UYGUN

İstanbul Üniv. Adli Tıp Enstitüsü

Yüksek Lisans Öğrencisi

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa OKUDAN

İstanbul Üniv. Adli Tıp Enstitüsü

Öğretim Üyesi

EK 2. DEMOGRAFİK BİLGİ FORMU

- 1) Uygulama tarihi:
- 2) Doğum yılınız:
- 3) Doğum yeriniz:
- 4) Yaşadığınız il:
- 5) Cinsiyetiniz: Kadın () Erkek ()
- 6) Mesleğiniz:
- 7) Ortalama aylık geliriniz: 0-700 TL () 701-1500 TL ()
1501-2500 TL () 2501-4000 () 4001 ve üzeri ()
- 8) Medeni durumunuz: Bekar, ilişkim yok () Bekar, ilişkim var ()
Evli () Boşanmış () Dul () Ayrı yaşıyor ()
- 9) Kimlerle birlikte yaşıyorsunuz: Anne, baba, kardeşler ()
Eş ve çocuklar () Arkadaşlar () Yalnız () Diğer ()
- 10) Çocuğunuz/Çocuklarınız var mı: (sayı belirtiniz)
- 11) Eğitim Durumunuz:
Okur-yazar değil () Okur yazar () İlkokul ()
Ortaokul () Lise () Yüksek okul ()
Lisans () Yüksek Lisans () Doktora ()
- 12) Bugüne kadar herhangi bir suçtan dolayı ceza aldınız mı?
Evet () Hayır ()
- 13) Çocukluğunuzda veya ergenliğinizde ailenizden şiddet gördünüz mü?
Evet () Hayır ()
- 14) Evcil hayvanınız var mı?
Var () Yok ()
- 15) Hayatınızın herhangi bir döneminde evcil hayvanınız oldu mu?
Evet () Hayır ()

EK 3. EMPATİK EĞİLİM ÖLÇEĞİ

AÇIKLAMA						
Aşağıda 20 cümle bulunmaktadır. Bir cümledeki ifadeyi kendinize Tamamen Uygun bulacağınızı düşünürseniz 5 e, Oldukça Uygun bulacağınızı düşünürseniz 4 e, Oldukça Aykırı bulacağınızı düşünürseniz 2 ye, Tamamen Aykırı bulacağınızı düşünürseniz 1 e, eğer bir cümleye ilişkin olarak Kararsızlık belirtecekseniz 3 e çarpı koyunuz.						
Sr	Sorular	1	2	3	4	5
1	Çok sayıda dostum var.					
2	Film seyrederken bazen gözlerim yaşarır.					
3	Sıklıkla kendimi yalnız hissederim.					
4	Bana dertlerini anlatanlar yanımdan rahatlamış ayrılırlar.					
5	Başkalarının problemleri beni kendi problemlerim kadar ilgilendirir.					
6	Duygularımı başkalarına iletmekte güçlük çekerim.					
7	İnsanların film seyrederken ağlamaları tuhafıma gider.					
8	Birisiyle tartışırken bazen, dikkatim onun söylediklerinden çok vereceğim cevap üzerine yoğunlaşır.					
9	Çevrede çok sevilen bir insanım.					
10	Televizyondaki filmler mutlu sona ulaşınca rahatlarım.					
11	Düşüncelerimi başkalarına iletmekte güçlük çektiğim olur.					
12	İnsanların çoğu bencildir.					
13	Sinirli bir insanım.					
14	Genellikle insanlara güvenirim.					
15	İnsanlar beni tam olarak anlayamıyorlar.					
16	Girişken bir insanım.					
17	Bir yakınıma derdimi anlatmak beni rahatlatır.					
18	Genellikle hayatımdan memnunum.					
19	Yakınlarım bana sık sık derdini anlatırlar.					
20	Genellikle keyfim yerindedir.					

EK 4. AHLAKİ OLGUNLUK ÖLÇEĞİ

Aşağıda 60 maddeden oluşan ölçekte her madde ile ilgili katılım derecenizi her maddenin karşısına yalnızca bir tanesini işaretleyerek (X) belirtiniz. Ölçekteki her maddeye katılma dereceniz hemen karşısında bulunan ‘1.Hayır, Hiçbir Zaman, 2.Çok Nadir, 3.Ara Sıra, 4.Çoğu Zaman, 5.Evet Her Zaman’, şeklindedir.

Madde Numarası	ÖLÇEK MADDELERİ	Hayır, Hiçbir Zaman	Çok Nadir	Ara Sıra	Çoğu Zaman	Evet, Her Zaman
1	İnsanları severim.	1	2	3	4	5
2	Kötü davrandığımda vicdanım rahatsız olur.	1	2	3	4	5
3	Çevremdeki insanlar bana güvenirlere.	1	2	3	4	5
4	Bana yapılan kötülüğün intikamını alırım.	1	2	3	4	5
5	Yardıma muhtaç insanlara yardım ederim.	1	2	3	4	5
6	Başkalarının mutlu olması için çaba gösteririm.	1	2	3	4	5
7	Başkalarıyla sık sık kavga ederim.	1	2	3	4	5
8	Başkalarının bana yaptığı iyilikleri önemserim.	1	2	3	4	5
9	Hatalı davrandığım zaman özür dilerim.	1	2	3	4	5
10	Başkalarının haklarına saygı gösteririm.	1	2	3	4	5
11	Eşyalarımı başkalarıyla paylaşıyorum.	1	2	3	4	5
12	Küçüklere sevgimi göstermekten çekinmem.	1	2	3	4	5
13	Sabırlı bir kişiyim.	1	2	3	4	5
14	Beni eleştirenlere karşı hoşgörülü davranırım.	1	2	3	4	5
15	Çevremdekilerle alay ederim.	1	2	3	4	5
16	Başkalarının saflığını, kendi çıkarlarım için kullanırım.	1	2	3	4	5
17	Çıkarlarımı korumak için doğru olmayan yolları da denerim.	1	2	3	4	5
18	Kötü davranışlarımı kontrol altında tutarım.	1	2	3	4	5
19	Bana karşı saygısızlık yapanlara aynı şekilde davranmam.	1	2	3	4	5
20	Duygularımı kontrol altında tutabilirim.	1	2	3	4	5
21	Başkalarının hislerine karşı duyarlıyım.	1	2	3	4	5
22	Tanıdığım birinin acı çektiğini duyduğumda ben de üzülürüm.	1	2	3	4	5
23	Çevreyi temiz tutarım.	1	2	3	4	5
24	Başkalarının inançlarına saygı gösteririm.	1	2	3	4	5
25	Doğaya zarar vermem.	1	2	3	4	5
26	İnsanların gizli konuşmalarını merak eder, kulak kabartırım.	1	2	3	4	5
27	Söz verdiğimde, sözümde dururum.	1	2	3	4	5
28	Borçlarımı zamanında öderim.	1	2	3	4	5

Madde Numarası	ÖLÇEK MADDELERİ	Hayır, Hiçbir Zaman	Çok Nadir	Ara Sıra	Çoğu Zaman	Evet, Her Zaman
		1	2	3	4	5
29	İnsanları incitmekten çekinirim.	1	2	3	4	5
30	Kendi çıkarlarımı ön planda tutarım.	1	2	3	4	5
31	Büyüklerle saygılı davranırım.	1	2	3	4	5
32	Doğruluk ve adaletten asla taviz vermem, adil bir kişiyim.	1	2	3	4	5
33	Kibir ve gururdan sakınırım.	1	2	3	4	5
34	Cahil insanları aşağılarım.	1	2	3	4	5
35	Alçak gönüllü birisiyim.	1	2	3	4	5
36	Başkalarıyla olan problemlerime uzlaşma ve barış çerçevesinde çözüm ararım.	1	2	3	4	5
37	Çevremdeki iyi insanları kendime örnek alırım.	1	2	3	4	5
38	İsraftan kaçınırım.	1	2	3	4	5
39	Sorumluluklarımı yerine getirmeye dikkat ederim.	1	2	3	4	5
40	İnanmışım değerleri yaşamaya çalışırım.	1	2	3	4	5
41	Anne-babama karşı gelirim.	1	2	3	4	5
42	Kendimi, başkalarının yerine koyarak onları anlamaya çalışırım.	1	2	3	4	5
43	Büyüklerimin öğütlerini uygulamaya çalışırım.	1	2	3	4	5
44	Kalp kırmamaya dikkat ederim.	1	2	3	4	5
45	Kötülük yapanlara engel olmaya çalışırım.	1	2	3	4	5
46	Küskünleri barıştırmaya çalışırım.	1	2	3	4	5
47	Zayıf ve güçsüzlere merhamet ederim.	1	2	3	4	5
48	Aşırı arzu ve isteklerime engel olmaya çalışırım.	1	2	3	4	5
49	Davranışlarımda tutarlı ve dengeli olmaya çalışırım.	1	2	3	4	5
50	Çevremdekilere anlayışlı ve hoşgörülü davranırım.	1	2	3	4	5
51	Kimseye hakaret etmem.	1	2	3	4	5
52	Davranışlarım hakkında düşünürüm ve yanlış davranışlarımı düzeltmeye çalışırım.	1	2	3	4	5
53	İyice araştırmadan ve anlamadan karar vermem.	1	2	3	4	5
54	Kesin ve doğru bilgilerle hareket ederim.	1	2	3	4	5
55	Çevremdekilere ikramlarda bulunurum.	1	2	3	4	5
56	Komşularımla iyi geçinirim.	1	2	3	4	5
57	İnsanların zayıflıklarından faydalanırım.	1	2	3	4	5
58	Kendim için istediğim bir şeyi, başkası için de isterim.	1	2	3	4	5
59	Çevremdekilere kötü adlar takarım.	1	2	3	4	5
60	Şımarık birisiyim.	1	2	3	4	5

EK 5. HAYVAN HAKLARINA İLİŞKİN TUTUMLAR ÖLÇEĞİ

Aşağıda, hayvanlara nasıl davranılması gerektiğine ilişkin maddeler yer almaktadır. Lütfen her bir maddeyi dikkatle okuduktan sonra, okuduğunuz maddeye ne kadar katıldığınızı, madde yanlarında yer alan seçeneklerden birine X işareti koyarak belirtiniz. Her madde için yalnızca bir seçenek işaretleyiniz. Seçeneklerde doğru ya da yanlış yanıt yoktur. Önemli olan sizin ne düşündüğünüzü samimi bir şekilde yansıtmmanızdır.

	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
1. Bütün hayvanlar doğada var olmak açısından eşit haklara sahiptir.	☐	☐	☐	☐	☐
2. Bütün hayvanlar saygı görme hakkına sahiptir.	☐	☐	☐	☐	☐
3. Hayvanlara kötü muamele edilemez ya da zalimce davranışlarda bulunulamaz.	☐	☐	☐	☐	☐
4. Eğer bir hayvanın öldürülmesi gerekiyorsa, bu bir anda, acısız ve korkutmaksızın yapılmalıdır.	☐	☐	☐	☐	☐
5. İnsanlar gerektiğinde kendi çıkarları için evcil hayvanların yaşam koşullarında değişiklik yapabilir.	☐	☐	☐	☐	☐
6. Ölü bir hayvana saygılı olunmalıdır.	☐	☐	☐	☐	☐
7. Vahşi hayvanlar yaşama ve kendi doğal çevrelerinde özgürce üreme hakkına sahiptir.	☐	☐	☐	☐	☐
8. Safariler ve av partileri hayvanlara karşı bir soykırım olarak değerlendirilmemelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
9. Bir insanın desteğine ihtiyaç duyan her hayvan, uygun beslenme ve bakım görme hakkına sahiptir.	☐	☐	☐	☐	☐
10. Hayvanlar hiçbir biçimde terk edilemez ya da adil olmayan bir şekilde öldürülemezler.	☐	☐	☐	☐	☐
11. Hayvan üretme ya da klonlama çalışmalarında, o türün fizyolojisine ve o türe özgü davranışlara saygı gösterilmesine gerek yoktur.	☐	☐	☐	☐	☐
12. Hayvanları içeren sergiler, gösteriler ve filmler hayvan onuruna saygı göstermek ve hiçbir biçimde şiddet içermemek zorundadır.	☐	☐	☐	☐	☐
13. Hayvanlar üzerinde yapılan fiziksel ya da psikolojik acıya neden olan deneyler hayvan haklarına aykırıdır.	☐	☐	☐	☐	☐

14. Sokak hayvanlarının belediyeler tarafından koruma altına alınması gereksizdir.	☐	☐	☐	☐	☐
15. Soyu tükenmekte olan hayvanları korumak için yöntemler geliştirilmeli ve bu yöntemler sistemli olarak sürdürülmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
16. İnsanların bir anlık heves için kedi, köpek gibi evcil hayvanlar alıp, bir süre sonra onları sokağa bırakmaları anlayışla karşılanabilir.	☐	☐	☐	☐	☐
17. Gereksiz bir biçimde bir hayvanın öldürülmesine izin veren her kanun ya da buna yol açan her karar yaşama karşı işlenmiş bir suçtur.	☐	☐	☐	☐	☐
18. Hayvanları doğal yaşam alanlarından koparmak, onlara işkence yapmakla aynı şeydir.	☐	☐	☐	☐	☐
19. İnsanlar bazı hayvan türlerinin yok olmasına bilerek göz yummaktadır.	☐	☐	☐	☐	☐
20. Vahşi bir hayvan soyunun yaşama hakkını hiçe sayan her yasa ve böylesi her karar soykırıma eşdeğerdir ve soya karşı işlenmiş bir suçtur.	☐	☐	☐	☐	☐
21. Vahşi hayvanların katledilmesi ve yumurtalarına zarar verilmesi soykırım suçudur.	☐	☐	☐	☐	☐
22. İnsanlar kendi çıkarları için gerekirse hayvanları karşılıksız bir biçimde kullanabilir.	☐	☐	☐	☐	☐
23. Doğada serbestçe yaşayan bir hayvan yakalanmamalı, doğal yaşam ortamından ve özgürlüğünden yoksun bırakılmamalıdır.	☐	☐	☐	☐	☐
24. Hayvanların kendilerine özgü yasal konumları ve hakları hukuk sistemi tarafından tanınmak zorundadır.	☐	☐	☐	☐	☐
25. Hayvanların güvenliğinin koruma altına alınması konusunun devlet kurumları düzeyinde temsil edilmesine gerek yoktur.	☐	☐	☐	☐	☐
26. Eğitimden ve okullaşmadan sorumlu yetkililer, vatandaşlarına çocukluktan başlayarak hayvanları anlamayı ve onlara saygı göstermeyi öğrenmeleri için olanak sağlamak zorundadır.	☐	☐	☐	☐	☐
27. Evcil hayvanların kısırlaştırılması onların yararınadır.	☐	☐	☐	☐	☐
28. Çalıştırılan tüm hayvanlar (örneğin, at, eşek...) iş süresinin sınırlandırılması, işin daha az yorucu olması, güçlerini arttırıcı bir beslenme ve dinlenme hakkına sahiptir.	☐	☐	☐	☐	☐
29. Sahipsiz hayvanlar uyutularak öldürülmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐

30. Zorunlu olmaksızın bir hayvanın öldürülmesi, yaşama karşı işlenmiş bir suçtur.	☐	☐	☐	☐	☐
31. Hayvanların öldürüldüğü şiddet sahneleri sinemalarda ve televizyonlarda yasaklanmalıdır. Fakat hayvanlara yapılan saldırıları kınamak amacıyla olan filmler için bu sınırlama yoktur.	☐	☐	☐	☐	☐
32. Bilim ve eğitim için, gerektiğinde vahşi hayvanlar özgürlüklerinden mahrum bırakılabilmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐

ÖZGEÇMİŞ

Şebnem UYGUN 1991 yılında doğdu. 2009 yılında Kartal Anadolu Lisesi'nden mezun oldu. 2009 yılında başladığı Uludağ Üniversitesi Psikoloji Bölümünü, bir dönemi Università Degli Studi Di Torino'da olmak üzere 2014 yılında tamamladı. 2013 yılında Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde, 2014 yılında Bursa Besmer Rehabilitasyon Merkezinde staj yaptı. Mezun olduktan sonra 2014 yılında yarı zamanlı olarak Gülenç Rehabilitasyon Merkezi ve Akademik Çocuk Anaokulunda çalıştı. 2016 yılında İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Sosyal Bilimler Yüksek Lisans Programı'na başladı. 2015 Eylül ayından beri Kartal İlçe Sağlık Müdürlüğü Ruh Sağlığı Şubesi ve Bağımlılıkla Danışma Biriminde psikolog olarak görev yapmaktadır.

Şebnem UYGUN

e-posta: sbnm_uygun@hotmail.com